

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТРАНСПОРТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ І НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ

Навчально-методичний посібник

Київ
НТУ

2020

УДК 338.48(075.8)
С 916

*Схвалено Вченою Радою Національного транспортного університету
(протокол № 10 від 28 листопада 2019 р.)*

Рецензенти: *В.О. Ореховський*, доктор історичних наук, професор, завідуючий кафедрою соціально-гуманітарних наук та права Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету;
О.В. Парубець, кандидат економічних наук, декан факультету «Туризму, готельного та ресторанного бізнесу» Київського університету туризму, економіки і права, доцент кафедри теорії та практики туризму і готельного господарства.

С 916 **Сучасні тенденції та напрями інноваційного розвитку
індустрії туризму:** Навч.-метод. посібн./ За заг. ред. Ципко В.В. –
К.: НТУ, 2020. – 232 с.

ISBN 978-966-632-300-5

У навчально-методичному посібнику «Сучасні тенденції та напрями інноваційного розвитку індустрії туризму» висвітлено та проаналізовано основні тенденції розвитку індустрії туризму. Застосовані матеріали сучасних напрямків інноваційного розвитку туристичної галузі. Стисло, доступно і змістовно розкрито: передумови виникнення і розвиток туризму, основні аспекти ділового туризму, принципи управління комунікаціями в туризмі, основи безпеки туризму та страхування, діяльність туристичної самодіяльної організації. Наприкінці розділів розміщено: рекомендовану літературу, питання для самоперевірки та матеріали для контролю знань студентів.

УДК 338.48(075.8)

ЗМІСТ

I. Передумови виникнення і розвиток туризму	
(д. і. н., проф. Васильчук В.М.)	
1.1 Спонукальні мотиви подорожей та мандрівництва в первісну епоху	6
1.2 Періодизація світового і вітчизняного туризму	20
1.3 Основні етапи розвитку туризму	25
1.4 Початок історії вітчизняного туризму	30
Рекомендована література	40
Питання для самоперевірки	42
II. Індустрія ділового туризму (д. пед. н., доц. Ципко В. В.)	
2.1 Теоретичні аспекти розвитку ділового туризму	46
2.2 Сучасний стан та аналіз ресурсів ділового туризму в Україні	58
2.3 Потенціал та перспективи розвитку ділового туризму в Україні	67
2.4 Діловий етикет в туризмі	84
Рекомендована література	94
Питання для самоперевірки	96
III. Управління комунікаціями в туризмі	
(к. екон. н., доц. Івасишина Н. В.)	
3.1 Управління маркетинговими комунікаціями в туризмі	102
3.2 Специфіка управління маркетинговими комунікаціями туристичного регіону	106
3.3 Розвиток системи комунікацій в управлінні туристичними підприємствами	110
3.4 Роль комунікативної компетентності й культури у професійній діяльності фахівців туристської індустрії	115
Рекомендована література	123
Питання для самоперевірки	125
IV. Безпека туризму та страхування (к. екон. н., доц. Горячко К. К.)	
4.1 Теоретичні основи забезпечення безпеки життєдіяльності в туристичній індустрії	146
4.2 Законодавча база у сфері безпеки туризму	152
4.3 Фактори ризику в сфері туризму	156
4.4 Страхування та контроль за дотриманням правил безпеки в туризмі	167
Рекомендована література	183
Питання для самоперевірки	183
V. Діяльність туристичної самодіяльної організації	
(к. екон. н., доц. Іванчук С. І.)	
5.1 Характеристика самодіяльного туризму	186
5.2 Класифікація туристських самодіяльних організацій	189
5.3 Екскурсійна діяльність як елемент самодіяльного туризму	191
Рекомендована література	193
Питання для самоперевірки	194
Словник туристичних термінів	195
Нормативні джерела	203

I. ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В СУСПІЛЬСТВІ

- 1.1 Спонукальні мотиви подорожей та мандрівництва в первісну епоху
- 1.2 Періодизація світового вітчизняного туризму
- 1.3 Історичні етапи розвитку туризму
- 1.4 Початок історії вітчизняного туризму

1. 1 Спонукальні мотиви подорожей та мандрівництва

Походження людини, єдиній істоті на Землі, яка має розум, наділена здатністю не тільки пізнавати світ, а й усвідомлювати його закономірності, криється в глибинах віків і пов'язано з процесом перетворення людиноподібної мавпи на людину. Утворення льодовиків знизив рівень Світового океану (водна оболонка Землі – 70,8 % поверхні земної кулі) й між поділеними водою ділянками суші виникли сухопутні «мости», по яких первісні люди змогли проникнути на нові території. У ході еволюції поглиблювалися відмінності між мавпою та людиною. Епоха первісною людського стада (вона продовжувалася приблизно до I млн. років до н.е.), коли мавпоподібні люди залежали від природи й майже не виробляли продуктів харчування, а переважно споживали готові продукти природи. За суворих умов льодовикового періоду вони шукали притулку в печерах, що знайдені в багатьох місцях земної кулі, наприклад _____,

Альтаміра – в Іспанії, Ніо – у Франції, Капова печера – на Уралі тощо.

Освоєння вогню, удосконалення знарядь праці, а також перші спроби упорядкувати міжстаттеві відносини суттєво змінили фізичний тип людини. У первісному суспільстві вогонь сприяв консолідації членів групи первісних людей (що часто набувало релігійне забарвлення) і зародженню у них уявлення про власність (фольклорні сюжети з «викраденням вогню»).

В епоху новокам'яної доби вогонь став широко використовуватися для випалу глини, плавки металів і очищення місця під рілля (підсічно-вогневе землеробство). Саме в цей час завершився процес антропогенезу — перетворення передлюдини в людину розумну (*Homo sapiens idaltu*). Вогонь як вогнище сприяв консолідації членів групи первісних людей. В результаті пристосування до природного середовища сформувались існуючі й зараз європеїдна, негроїдна, монголоїдна раси. Всі ці раси пов'язані між собою перехідними, проміжними типами. Крім того, кожна з них поділяється на більш дробові групи, що відрізняються між собою менш помітно. Слід підкреслити, що в ході історичного розвитку раси постійно змішувалися і що в чистому вигляді раси не існують

Первісні люди подорожували, їм була притаманна природна цікавість, вони хотіли дізнатися, як живуть інші народи, чи просто відвідати інші землі в пошуках чогось незвичайного. Вони заселили всі континенти, проникли в Австралію й Америку. Далі первісна людина вчилася пристосовувати знаряддя праці для більш витонченої роботи, зокрема, шліфувати. Це є однією з характерних ознак періоду – неоліту (грец. Νέος — новий і λίθος — камінь) (X –

поч. III тис. до н. е.) відбулася виробнича революція. На зміну традиційним мисливству, рибальству, збиральництву прийшли відтворюючі форми господарювання -землеробство й скотарство. Звичайно, цей процес відбувся не водночас, а тривав багато століть із суттєвими особливостями в різних місцевостях.

Наступна перехідна епоха від кам'яного віку до епохи бронзи був енеоліт (лат. Aeneus — мідний і грец. λίθος— камінь). Розвиток неоліту почався на Близькому Сході, в Малій Азії та в Загросі. Ця епоха на території України припадає на IV—III тис. до н. е. У цю історичну епоху з'явилася добре відома нині Трипільська культура, що існувала на території від осин первісного суспільства, час подальшого вдосконалення відтворюючих форм господарства – землеробства та скотарства. Поширена на території від Верхньої Наддністрянщини і Південної Волині до Середньої Наддніпрянщини і Причорномор'я ця культура розвивалася і досягла високого, як на той час, рівня розвитку між 5500 та 2750 р. до н. е. Назву отримала від дослідженого українським археологом В. Хвойкою поселення поблизу села Трипільля на Київщині. Утворилася Трипільська культура на основі давніших автохтонних (з грец. — місцевих, корінних) культур та неолітичних культур Балкано-Дунайського регіону і несла в собі традиції перших землеробських протоцивілізацій Близького Сходу та Південної Європи. В Україні виявлено понад тисячу пам'яток Трипільської культури. Вони згруповані у трьох районах: найбільше в Середній Наддністрянщині, Надпрутті та Надбужжі, менше у Наддніпрянщині. За етнографічними ознаками трипільська культура дуже близька і подібна до української. Зокрема, багато провідних мотивів трипільського орнаменту до сьогодні збереглися в українських народних вишивках, килимах, народній кераміці, а особливо в українських великодніх писанках. Житло трипільської культури дуже нагадує українську сільську хату XIX ст. Досліджуючи пам'ятки трипільської та наступних культур, В. Хвойка дійшов висновку про автохтонність мешканців Подніпров'я. Це дало змогу висунути й розвинути ідею про поступальний етнічний розвиток українців із часів трипільської культури через скіфські племена до сучасних українців. З виникненням скотарства первісна людина стає здійснювати тривалі переходи в пошуках пасовищ, прокладаючи стежки і запам'ятовуючи їх. Нерідко пастухи відзначали свій шлях спеціальними знаками на місцевості. З розвитком примітивного землеробства значно розширився інтерес людини до територіального розміщення рослинного світу. Людина переміщувалася в пошуках більш кращих і родючих земель і навіть прагнула змінити ландшафт земель, непридатних для посівів. Цьому сприяло перехід до землеробства і скотарства — найважливіша віха в історії людства — мав наслідком виникнення складніших релігійних уявлень, появу нових та ускладнення старих релігійних обрядів і свят. Поклоніння духам в образах тварин поступово витісняється антропоморфізмом — тобто уявленням про те, що духи мають людський вигляд. Мабуть одна з найбільш давніх спроб пояснити земне походження релігії міститься у крилатих словах античного поета Станція: «Страх створив богів». У землеробських народів складається культ бога, що вмирає та воскресає, в якому в релігійній формі відображається зміна пір року, зміна поколінь у людей та тварин, проростання рослин з насіння, а також

уявлення про народження людини, її смерть та потойбічне існування душі. Життя первісної людини завжди була неминуче пов'язана з водою. Водоймища, навколо яких поселялись люди, потрібні були їм не тільки як джерело необхідної для життя води, а і як місце добування їжі, і як перешкода, що захищала від раптових нападів, і як зручний шлях сполучення і торгівлі. Так, великим кроком в еволюції первісного людського суспільства стало виготовлення та використання плавальних засобів для подолання відстані по воді. Величезне значення води в житті людини, необхідність освоєння цього незвичного середовища, вимагали від неї уміння плавати, щоб не загинути в суворій боротьбі за існування. Людина того часу спочатку використовувала течію води, а потім і сила вітру. Орієнтирами на море служили сонце і зірки. Найдавніші археологічні відомості про плоти та інші засоби пересування по воді були знайдені в районі Верхнього Нілу в Єгипті і датуються приблизно IV тис. р. до н.е. Мова йде, передусім, про зображення на фрагментах глиняного посуду і на стінах давніх гробниць. Геродот Галікарнаський давньогрецькийі сторик писав що, Єгипет за 5 тис. років до н.е. володів численним річковим та морським флотом, на якому була зайнята велика армія людей – 700 тисяч чоловік. По Нілу на плотах та суднах у великій кількості перевозилися продукти землеробства та тваринництва, вироби ремісників, ліс, будівельні матеріали для фортець, храмів, житлових будинків. Першими мореплавцями стародавності, чия експансія поширилася на Середземне море ще в III тис. р. до н.е., можна вважати жителів острова Крит. Це було пов'язано з географічне положення Кріта. Вони перші створили морські судна великих розмірів з низькими бортами та високим носом. Цікаво що, на печатках збереглися зображення критських суден. Таким г ч и н о м, приблизно до 1600 р. до н.е. переважали судна з високим округлим носом і майже вертикальною зрізаною кормою. Вони несли одну щоглу майже по центру з великим прямокутним, майже квадратним вітрилом.

Встановленні торговельних звязків з іншими народами змушувала людей відправлятися в далекі невідомі краї. XVII ст. на Близькому Сході були знайдені глиняні таблички з клинописними письменами, які підтверджують існування там великих центрів світових культур - Межиріччя і Месопотамії. Цікава інформація про перші подорожі міститься і в стародавньому літературному пам'ятнику Шумеро - Акадської культури «Епос про Гільгамеша», або поема «Про того, хто все бачив» - створений у XXII ст. до н. е. На глиняних табличках, що зберігаються нині в національному музеї Іраку, можна знайти відомості із зазначенням відстаней і часу шляху від одного міста до іншого, відомості про військові походи, біографії правителів. З центральної частини країни починався караванний шлях, вів до Червоного моря, а звідти в країну Пунт.

Найдавнішим видом транспорту можна вважати човен. Район Середземного моря був колискою сучасної європейської цивілізації. В давнину, завдяки виключно сприятливим природним умовам, тут виникали, розвивались і потім занепадали великі держави. Значення цього району у багатовіковій історії мореплавства було досить великим. Видатними мореплавцями стародавності по праву можна вважати фінікійців. Суднобудування у фінікійців

почало розвиватися дуже рано: знаменитий ліванський кедр, що покривав схили їхньої батьківщини, давав прекрасний матеріал для будівництва міцних морських суден. Фінікійці будували великі і міцні кораблі, виходили за межі басейну Середземного моря в океан, а також плавали уздовж західних берегів Європи і Африки. VI ст. до н. е. за завданням єгипетського фараона Нехо II. фінікійці зробили подорож навколо Африки. Завдяки фінікійцям була відкрита Гібралтарська протока, і з'явилася можливість вийти до західних берегів Європи, Британським островам і західному узбережжю Африки. Плаваючи по Середземному морю, вони першими стали називати країни, що лежали на схід від моря, загальним словом «асу», що означає схід, а країни, розташовані в північно-західній частині Середземного моря – словом «Ереб», що означає захід сонця. З цих назв у стародавніх греків пізніше сталися назви «Азія» і «Європа».

Нащадки древніх фінікійців - карфагеняни - продовжили освоєння нових земель і просторів. У античних авторів є згадка про те, що в VI ст. під керівництвом Гальмікона було здійснено плавання уздовж західного узбережжя Піренейського півострова до Британських островів Ірландії. Також, Ганнон воєначальник і карфагенський флотовадець (V ст. до н.е.) дослідив західне узбережжя Африки і відкрив Канарські острови, де була заснована колонія – Керна. Фінікійський флот обслуговував легендарного царя Соломона і персидських царів. В результаті подорожей фінікійців були засновані такі міста-колонії: Тріполі, Сірт, Гібон, Карфаген. Довгий час фінікійці були монополістами в торгівлі оловом, бурштином та дорогим хутром, що доставлялись із Північної Європи та Британських островів. І саме фінікійці дали назви двом материкам Старого Світу – Європа та Азія.

У Стародавньому Китаї просторові уявлення про навколишній світ також не обмежувалися межами своєї країни. Так, морські подорожі були складовою частиною життя Стародавнього Китаю, про це свідчить той факт, що правитель царства Ци в VI ст. до н.е. протягом шести місяців плавав на кораблі по морю в дослідницьких цілях. Китайський філософ Конфуцій в супроводі учнів більше 13 років подорожував як мандрівний учитель. В епоху Чжаньго в Китаї зароджується паломництво. Китайці добре знали властивість магнітної стрілки. Вони використовували природні магніти для визначення напрямку ще в період правління династії Хань (III ст. до н.е. – III ст. н.е.). Завдяки морському компасу та іншим досягненням у суднобудуванні морська справа в Китаї просунулася далеко вперед порівняно з усім іншим світом.

До нас дійшли свідчення про судноплавання і кораблебудування в Індії. Археологи виявили широкий, викопаний канал і те, що ідентифікується як шлюз, в прибережному місті Лотхалі. Так само виявлена велика мережа каналів для зрошення. Інші розкопки на території Індії за непрямыми ознаками доводять, що цивілізація Хараппи і Мохенджо-Даро вела інтенсивну торгівлю з Месопотамією і Індокитаєм. Таким чином, у всіх основних цивілізаціях давнини активно відбувалися подорожі і походи з різними цілями. Також, не менш майстерними були і давньоіндійські астрономи, які вміли визначати фази Місяця без телескопа.

Характер подорожей на першому етапі розвитку був здебільшого стихійним і вимушеним. Перші первісні туристичні потоки формувалися під

впливом чинників, що сягають історією давніх епох. Це пояснюється намаганням людини пізнати навколишній світ, встановити зі сусідніми народами торговельно-економічні, культурні й інші зв'язки. В. Даль (козак Володимир Луганський), упорядник «Тлумачного словника живої великоруської мови» і етнограф, про подорожі писав так: «Подорож – спосіб проведення часу, пов'язаний з відвідуванням місць далеких, досі небачених ... Притаманний натурам допитливим і заповзятливим, ваблені духом і розумом своїм ...».

З розвитком між групового спілкування створювалися звичні шляхи між селищами. Розвивається міжплеменне спілкування. Це спілкування мало кілька різновидів: а) внутрішньо етнічних переміщення, тобто переміщення усередині території, займаної племенем чи союзом племен; б) міжетнічне спілкування, тобто переміщення за межі території проживання свого племені і втрата з ним подальшої зв'язку; в) переміщення самого племені або союзу племен в іншу місцевість, що характерно для народів, провідних кочовий образ життя. Термін «*міграція*» походить від латинського слова *migratio*, що означає переміщення, переселення. Соціологічний словник визначає міграцію як «географічний рух індивідів або груп індивідів, тобто мобільність людей у вужчому або ширшому географічному просторі». Схоже тлумачення міститься і в демографічному енциклопедичному словнику: «Міграція населення — переміщення людей (мігрантів) через кордони тих чи інших адміністративно територіальних одиниць зі зміною місця проживання назавжди або на більш менш тривалий час». Такий вид переміщень називають міграцією, яка буває сезонної або викликається іншими причинами. Цьому сприяло: - кліматичні чинники, а саме: розливи річок, виверження вулканів, сходи лавин, каменепадів та інші природні катаклізми; - біологічні фактори, які пов'язані з тим, що первісні люди часто були змушені рятуватися від нападу хижих звірів і при цьому навіть міняти первісне місце своєї стоянки. - соціальні чинники, до яких відносяться війни, міжплеменні зіткнення, необхідність сховатися від зовнішньої агресії, а також переслідування противника і захоплення його території. Суб'єктивні причини міграції не грали такої великої ролі як об'єктивні. Ніхто не міг покинути плем'я і відправитися подорожувати з якихось особистих інтересів. Життя поодиночі і навіть невеликий групою була просто неможлива в часи палеоліту і мезоліту. Цікаво що, якщо в епоху палеоліту (40 - 15 тис. років тому) на Землі проживало близько 2 - 3 млн. осіб, то в епоху неоліту (10 - 3 тис. років тому) населення Землі збільшилося більш ніж в 10 разів. В епоху першого суспільного поділу праці на хліборобів, ремісників, торговців і скотарів-кочівників починається диференціація міграційних процесів залежно від видів діяльності. Відбувається зміна звичайних маршрутів, змінюється їх значення. при цьому древні люди намагалися зафіксувати маршрути своїх переміщень. Це поклало початок першим елементам картографії. Перші так звані «карти» малювалися на землі, каменях, уламках дерев, на шкурах і кістках тварин. Це були примітивні схеми з умовними позначеннями з елементами малюнків. Там зображувалися не тільки схема місцевості, а й напрямок вітрів, течій, вказані броди, рифи та підводні коралові острови. До найдавніших відомим нам картками можна віднести карти, які виконані на кістках тварин. Вік цих карт близько 12 тис.

років. Знайдені вони в Якутії, Східній Африці і інших місцевостях. З часом, коли з'являється піктографія, карти стали зображати на стінах печер. Ці карти повні досі ще до кінця не розгадані символів. Мабуть, вони вказували найбільш зручні мисливські маршрути часів верхнього палеоліту. Найбільш відомими печерами, де знайдені ці зображення, є печера Ласко (Франція), Альтамірской печера (Іспанія), Каповая печера (Південний Урал) та інші. В епоху мезоліту (10 - 3 тис. років тому) починають складатися перші торговельні маршрути. Іноді торговці проходили сотні і навіть тисячі кілометрів. Персона мандрівного торговця вважалася недоторканою. Багатьом купцям видавалися «посланницької жезли», за якими їх легко можна було впізнати. Таким чином, в доісторичні часи основні мотиви подорожей були обумовлені об'єктивними причинами, головною з яких було виживання. Але була й внутрішня мотивація для подорожей людей, а саме, взаємні 1085 „{візити представників різних племен, та й

проста людська цікавість дізнатися: «що там за горизонтом?». Незважаючи на те, що перші територіальні переміщення людей були обумовлені необхідністю виживання у суворих природних умовах, вони сформували навички подорожей, створили передумови для географічних відкриттів, для подальшої мотивації у мандрівництві.

Стародавній світ – термін, що описує історію людства з початку писаної історії до Середньовіччя. В історію Стародавнього світу входить період античності, який охоплює час, починаючи з перших Олімпійських ігор у Греції, тобто з 776 року до н. е., чому приблизно відповідає також дата заснування Рима – 753 рік до н. е.. Точної дати завершення періоду Стародавньої історії немає. Границя переходу до Середньовіччя умовна. Наприклад, щодо Америки вважається, що стародавня історія тривала до відкриття континенту Колумбом, завершенням давнього періоду в Китаї іноді вважають виникнення імперії Цинь, тобто завершилася ще за 200 років до н. е., в Індії – імперії Чола.

Найвпливовішими державами Стародавнього світу були: Стародавній Єгипет, Стародавня Індія, Стародавній Китай, Стародавня Греція, Стародавній Рим та

Месопотамія. Розвитку подорожей в стародавньому світі сприяли: – суспільне розшарування населення; – поява товарно-грошових відносин (розвиток торгівлі); – розвиток культури та мистецтв (в античних цивілізаціях було створено видатні пам'ятки скульптури, архітектури, що, в свою чергу, стали об'єктами подорожей пізнавального характеру); – розвиток різних релігій (саме в цей час починається бурхливий розвиток різних релігій, і однією з цілей подорожей стають знайомство зі святинями, відвідання храмів, виконання релігійних призначень, організація релігійних свят та участь в них); - розвиток науки та дослідження оточуючого світу (в античні часи було відкрито цілющі джерела та місцевості з унікальним кліматом, відвідання яких стає метою рекреаційних подорожей, тобто відпочинку, лікування, відтворення фізичних сил та втраченої душевної рівноваги; наприклад: відомі Етрусські мінеральні джерела на Півночі Апеннінського півострова були місцем відпочинку та лікування римської знаті); – розвиток фізичної культури та спорту (в античні часи почали організовуватися спортивні заходи та будуватися спортивні майданчики для їх проведення, заклади для розміщення та харчування;

наприклад: Олімпійські ігри в стародавній Греції, гладіаторські бої у Римі); – удосконалення транспортних засобів та будівництво доріг; – створення інфраструктури гостинності для подорожуючих. Незважаючи на розширення географічного простору, збільшення спектру цілей подорожей та будівництво спеціальних об'єктів для відпочинку, лікування, розваг та паломництва, прообраз туризму хоча й існує, але не має спеціальної організації та комерційної спрямованості. Поширеними засобами пересування були водний транспорт та використання тварин, але більшість подорожуючих пересувалася пішки. В античні часи водний транспорт досяг високого рівня розвитку. Морські кораблі в ту епоху вже були достатньо досконалі, щоб плавати на великі відстані. Тому поблизу морів швидко розвивалися держави. Жодному морю не призначалось такої славетної долі, як Середземному. Чимало цивілізацій розвинулись на його берегах, досягли вершин могутності, слави та величі, залишивши нащадкам свої надбання в культурі, архітектурі, науці тощо. Історія подорожей стародавнього світу дає сучасникам дві найяскравіші схеми організації людиною античного періоду власного вільного часу, які із певними видозмінами й доповненнями дійшли до наших часів – давньогрецьку та давньоримську.

Поширення християнства та розвиток торгівлі привів до появи подорожей з метою розповсюдження релігії і реалізації товарів поза місцем їхнього виготовлення. Утворилося коло великих держав середньовічного світу, суспільний порядок яких був заснований на релігійних засадах. Це спонукало будівництво культових споруд і подальший розвиток різного типу заїжджих дворів, торговельних компаній та ярмарків. Торгівля в басейні Середземного моря ніколи не припинялася навіть після загибелі Римської імперії. Престижні товари користувалися попитом, особливо серед верхівки варварських королівств. Дорогі тканини, посуд, зброя, прянощі – це те, на чому ґрунтувалась європейська торгівля перших століть середньовіччя. Основні торговельні шляхи пролягали Середземним морем і річками.

На початковому етапі виникнення і розвитку подорожей основними мотивами були:

1. міграція (переміщення через територіальні межі);
2. війна (стан ворожнечі між ким-небудь, пізніше між суспільними класами);
3. торгівля (процес обміну товарами, послугами, цінностями);
4. релігія (погляд та уявлення, віра в існування надприродних сил);
5. наука (отримання істинних знань);
6. хвороба (недуга, захворювання).

Населення в державі в цілому і в різних її районах зокрема може змінюватися у зв'язку з переїздами людей з одних місць постійного проживання в інші.

Книга книг – Святе Письмо, Священне Писання або Біблія, збірник книг, що утворюють Біблію (грец. τὰ βιβλία, βιβλία, «вівлія» тобто «сувій книга»; також через місто Бібл, куди завозили папірус). Біблія – це зібрання книг, визнаних за богонатхненні, які мають особливий авторитет для віруючих людей. Поряд із Святим Переданням визнається за джерело Божого Одкровення. Євреї називали зібрання священних книг «гасефер» – Книга. Так, у

книзі Мойсеєва: Буття – дає нам, швидше за все, перші письмово зафіксовані уявлення про дозвілля і його необхідність: «Бог закінчив сьомого дня своє діло, що його творив був, і спочив сьомого дня від усього свого діла, що творив був. І благословив Бог сьомий день і освятив його; того бо дня спочив Бог від усього свого діла, що творячи зробив був». Біблія – найвідоміша книга у цілому світі, її перекладено більш ніж на 2 400 мов. Біблія, Коран (Qur'ān – читання в голос, декламація) – головна священна книга мусульман, запис проповідей, що виголошені пророком Мухаммедом у формі пророчих одкровенень, головним чином в Мецці та Медині між 610 і 632 рр.), Танах – це акронім, що вказує на книги, які входять до складу Святого Письма. Це Тора («Закон» або «П'ятикнижжя Мойсеєве» у слов'янському перекладі), Невіім («Пророки» або «Книги Пророцькі» у слов'янському перекладі) та Ктувім («Писання» або «Книги Історичні» у слов'янському перекладі.) та ін. – невичерпне джерело людської віри і моралі.

Таким чином, Біблія – збірник сакральних текстів. Сакральний – (лат. *sacrum*, священний), що стосується релігійного віровизнання, церковного ритуалу. Сакральний текст займає найважливіше місце в ієрархії літературних текстів у добу Середньовіччя. Відзначається найбільшою стабільністю, котра запобігає його змінам, редагуванню. Яскравий приклад – десять заповідей Божих, закон відомий ще як Декалог (з грецького – десять слів):

1. Я є Господь Бог твій, нехай не буде в тебе інших богів, окрім Мене.
2. Не роби собі ідола й нічого подібного до того, що на небі вгорі, що на землі внизу, що у воді й під землею, і не поклоняйся і не служи їм.
3. Не взивай імени Господа Бога твого надаремно.
4. Пам'ятай день суботній, щоб святити його! Шість днів працею і роби всю працю свою, а день сьомий субота для Господа, Бога твого: не роби жодної праці ти й син твій, та дочка твоя, раб твій та невольниця твоя, і худоба твоя, і приходько твій, що в брамах твоїх. Бо шість день творив Господь небо та землю, море та все, що в них, а дня сьомого спочив тому поблагословив Господь день суботній і освятив його.
5. Шануй батька твого і матір твою.
6. Не вбивай.
7. Не чини перелюбу.
8. Не кради.
9. Не свідчи неправдиво проти ближнього твого.
10. Не жадай нічого того, що є власністю ближнього твого.

Зазвичай функціонує в церковному побуті спеціальною богослужбовою мовою, витісненою з повсякденного життя: гебрейською, сирійською (арамейською), середньогрецькою (койне), латиною, церковнослов'янською. Біблія вносить у свідомість людини Середньовіччя ідею універсальної творчої сили Слова. Син Божий, Друга Особа Пресвятої Тройці постає в образі Слова (Логоса), через яке створений світ: «Споконвіку було Слово, і з Богом було Слово, і Слово було - Бог. З Богом було воно споконвіку. Ним постало все, і ніщо, що постало, не постало без нього» (Ін. 1:1-3). Людина в Біблії – не іграшка в руках лютих і недолугих божеств, природу й наміри яких зрозуміти неможливо: у певному сенсі, вона сама творить свою долю. Так, сюжет усесвітнього потопу, який корениться почасти в немислимо далекій реальності,

а почасти – у месопотамському фольклорі, цілком по-різному витлумачений авторами вавилонської поеми про Гільгамеша і Біблією. У першому випадку потоп виник тому, що боги, які зліпили людей із глини, щоб ті годували їх своїми жертвами, були роздратовані гучною поведінкою своїх творінь (люди не давали богам спати) і навели на землю води потопу. Але коли вцілілий Утнапиштим, цей вавилонський Ной, приніс їм жертву, боги, що зголодніли без годувальників, налітають на неї, як мухи. У Біблії ж потоп спровокований гріхами людей, «цивілізацією Каїна», і це різко відрізняє сюжет у біблійній інтепретації від вавилонської версії. У першому випадку і люди виглядають як діти, що не розуміють, за що їх карають, і боги недалеко відійшли від дітей у своєму вередуванні. Такми чином, у другому випадку потоп – справедлива відплата за гріхи. Але, у першому варіанті світ абсурдний, у другому – розумний.

Ще серед давньогрецької еліти популярною формою організації дозвілля стали подорожі як у межах Еллади, так і за її кордонами. Це було пов'язано із навчанням, пізнанням прекрасного (твори мистецтва, природні ландшафти тощо), ознайомленням з архітектурою, лікуванням, поклонінням релігійним святиням, участю в різноманітних змаганнях інтелектуального та спортивного характеру. Так, люди направлялися на свята на честь богів і просто до великих храмів: дізнатися про свою долю та дістати пораду в храмі Аполлона у Дельфах, поклонитися храму Афродіти в Коринфі або дістати зцілення у храмі Асклепія в Епідаврї. Останній набув статусу своєрідного курорту — цілющі джерела, притулки для розміщення прибулих, стадіон, театр на 17 тис. місць, галереї скульптур. Це сприяло появі лікувальний мотив для подорожей, що пізніше набув поширення в античному світі. Також, у цей період виник ще один мотив для подорожей — освітній. Країною, куди греки їздили продовжувати освіти, був Єгипет. Цікаво що, філософ математик Піфагор, законодавець Солон, філософ Платон, а мислитель і філософ Фалес Мілетський навчався в Єгипті понад 20 років де удосконалювали свої знання. Значний внесок зробили грецькі вчені та мореплавці в розвиток науки про оточуючий світ – географії. Перші подорожі по Атлантичному океану, за свідченням грецького історика Геродота, здійснив у 640р. до н.е. Колей. Далі всіх мореплавців на північ дійшов в IVст.до.н.е. (320р.) грек Пифей, який жив у грецькій колонії Месилії (сучасний Марсель у Франції). Він побував у країнах олова та бурштину, як називали тоді Британські острови, обігнув їх, довів що Британія – острів. Невтомним мандрівником був давньогрецький історик Геродот (494-430 рр. до н. е.), який був родом з Галікарнасу. В результаті своїх подорожей він написав знамениту «Історію» в дев'яти книгах.

1640 р. француз Д.С. Бессі знайшов у бібліотеці Ватикану невеличкий рукопис давньогрецького філософа, математика Філона Візантійського, що, ймовірно, вперше в III ст. до н. е. використав у своїй праці словосполучення «сім чудес світу», які слід було побачити:

1. Єгипетські піраміди;
2. Висячі сади Семіраміди у Вавилоні;
3. Статуя Зевса роботи Фідія в Олімпії;
4. Храм Артеміди в Ефесі;
5. Мавзолей у Галікарнасі;

6. Колос Родоський;

7. Александрійський маяк.

Філон Візантійський це загадка, коли народився, коли помер, як виглядав і чим здобував хліб насущний - всього цього ми не знаємо. Жив він, очевидно, до вступу на трон римського імператора Костянтина I (Великого) (306 - 337 рр. н.е.), тобто до перенесення столиці Римської імперії до Візантія і перейменування міста Константинополь, що став після турецького завоювання Стамбулом. Деякі дослідники датують його життя пізнішим періодом. Лішь одне ми знаємо достовірно: збереглося тоненьке - ледь дванадцять сторінок - його твір, який називається «Про сім чудес світу». З цього невеликого твору ми дізнаємося ще про те, що жодне з описаних чудес світу він не бачив власними очима. І писав про них з розповідей інших. Втім, деякі письменники так роблять і в наш час.

Крім перших двох див всі інші були плодами культури давньогрецької цивілізації. До наших днів дійшли майже повністю тільки піраміди. Поблизу міста Хілла в Іраку знаходяться руїни склепінних споруджень : мабуть, «висячі сади» розбивалися на їх покрівлі. У Британському музеї в Лондоні зберігаються фрагменти скульптури Галикарнасского мавзолею (скульптори Скопас, Тимофій, Бриаксис, Леохар). Від храму Артеміди в Ефесі (іонійський диптер), відбудованого арх. Хейрократ, збереглися фундаменти. Інші «чудеса світу» відомі лише за зображеннями і описами.

На відміну від давньогрецьких часів, організація власного дозвілля громадянами Римської Імперії чітко не вказувала на їх соціальний статус, а сприймалася, швидше за все, саме як час для відпочинку після певної роботи. Так, імперії все більшого значення набувають пізнавальні й освітні подорожі. Єгипет, Греція приваблювали римлян історією, пам'ятками. Римські патриції, нащадки багатих і знатних родин подорожували, продовжуючи освіту. Філософ та літератор Марк Цицерон вказував, що набуттям своїх знань він великою мірою завдячує подорожам. Він підкреслював що, «будинок, в якому немає книг, подібний до тіла, позбавленого душі». В перше з'явилися путівники: опис «сім чудес світу», складений давньогрецьким письменником Антипатром з Сидону (II ст. до н. е.), карта «Ойкумени» Клавдія Птолемея (150 р. н. е.), «Опис Еллади» Павсанія (II ст. н. е.).

Римляни надзвичайно любили масові видовищні заходи: ігри, імператорські свята, гонки колісниць. Подивитися на бої гладіаторів і циркові вистави до Риму збиралися тисячі глядачів з усіх країв імперії. Римська держава мала добре обладнану мережу шляхів. Це все сприяло будівництву таверн та заїжджих дворів для подорожуючих, які вже тоді відрізнялися за комфортом і були орієнтовані на представників різних верств римського суспільства. В Римі були популярними подорожі з метою лікування до цілющих джерел, на морські узбережжя. Залишки стародавніх курортів давньоримських часів збереглися на території Румунії, Болгарії, Швейцарії, Австрії, Франції. Німецький курорт Баден-Баден виник на місці старовинного курорту Римської імперії Цивітас Аврелія Аквензис (III ст. н. е.). Сьогодні у Будапешті можна побачити залишки римського курортного селища Аквінкум. Не випадково імператорам і патриціям будували палаци на узбережжі та островах Середземного моря.

Таким чином, саме античність дала світові еталон ідеального місця для відпочинку, що знайшло своє відображення у творах мистецтва, і запропонувала класичну схему організації рекреації, головними складниками якої є втеча від міста, усамітнення і споглядання куточків «дикої» природи. Саме такий підхід у поєднанні із активним відпочинком останнім часом відроджує екологічний туризм.

Зовсім іншим духом пронизане ставлення до природи і дозвілля у ранньохристиянську епоху. Всі помисли людини тієї доби були звернені до прийдешнього світу, до «царства Божого». Вважалося, що гріх закрадається навіть у душу того, хто отримує естетичну насолоду від споглядання природної краси. Тому аскетизм на тривалий час стає моральною поведінковою нормою і сприяє зародженню руху самітників-анакретів, найбільш характерного для східної гілки християнства на етапі його становлення.

Епоха Середньовіччя настала після найдавніших часів і тривала з середини V ст. до кінця XV ст. Початок епохи розпочинається із падіння Західної Римської імперії, що стало страшною історичною катастрофою. У 476 р. перестала існувати держава, яка протягом тисячоліття була центром політичного розвитку й осередком культури для багатьох країн і народів. Завершує хронологічні межі Середньовіччя 1492 р., коли Христофор Колумб відкрив Америку.

Науковці виділяють три періоди Середньовіччя: Раннє, Розвинуте, Пізнє.

I. Раннє Середньовіччя – формувалися держави на території Західної Європи, Скандинавії та на землях, заселених слов'янами і германцями (кінець IV – середина IX ст.);

II. Високе Середньовіччя – період від XI ст. до початку XIV ст., коли зі швидким розвитком господарства з'являються міста, швидко зростає населення, виникає особливе середньовічне суспільство із притаманною йому культурою.

III. Пізнє Середньовіччя – від початку XIV ст. і до кінця XV ст. характеризувалося сповільненням господарського розвитку, зменшенням людності, кризовими явищами в суспільстві.

Таким чином, середньовічна рекреація була не лише часом відновлення психофізичної енергії, відпочинку, а й перетворилася на своєрідну соціальну «візитну картку», ставши надзвичайно витратною і показною у своїй розкоші. Наявність вільного часу в індивідуума і його використання для отримання насолоди стали ознаками благородного походження, багатства і влади на противагу «рабському» часові праці. Таке сприйняття вільного часу, певною мірою, характерне і для наших днів. Але воно, переважно, стосується багатії аристократичної верхівки індустріального та постіндустріального суспільств. Протягом тривалого історичного періоду в Давній Греції і Римській Імперії, в середньовічні і пуританські часи було закладене етичне, естетичне і моральне підґрунтя використання вільного часу – сучасної рекреаційної діяльності. Її основою у кожному випадку було соціальне життя, яке формувало стереотип поведінки людини в її вільний час. Ця доба відрізняється від попередніх та наступних спільними та сталими культурними традиціями, а з початку I століття, внаслідок розширення Римської імперії, також і політичною та культурною цілісністю. У ширшому розумінні античність включає історію

стародавньої (архаїчної) та класичної Греції, еллінізму та Римської імперії (але лише доби республіки), також історію Єгипту, Межиріччя, Сирії, Персії та Малої Азії починаючи із започаткування писемності (близько 3500 р. до н. е.). Процес пізнання людиною навколишнього світу в тій чи іншій мірі пов'язаний з подорожами. Потреба у встановленні торговельних зв'язків змушувала людей відправлятися в далекі невідомі краї. Перші відомості про мандрівки та їх ролі в появі великих культур дійшли до нас у вигляді міфів, легенд, сказань, біблійних текстів і свідчень древніх авторів.

Цікаво що, у середньовіччя головні торговельні шляхи пролягали Середземним морем. Найпопулярніші товари – східні прянощі та предмети престижного споживання – від портів півдня Франції й півночі Італії через альпійські перевали потрапляли в район верхньої течії Рейну, а далі Рейном і суходолом розвозилися по Європі для продажу на ярмарках і ринках. Далі генуезці відкрили морський шлях на Північ Європи через Гібралтар. Шлях суходолом через альпійські перевали був занадто небезпечним і важким. Це дозволило здешевити перевезення товарів і залучити до активної торгівлі північноєвропейські міста. У Пізнє Середньовіччя з розвитком мореплавства удосконалилося будівництво кораблів. Сміливі мандрівники дослідили значну частину суші, морів _____ і океанів, відкрили нові материки — Америку й Австралію.

Зросли морські перевезення і розширилась світова торгівля.

Чимало сучасних міст виникло саме в епоху Середньовіччя. Це стало поштовхом для розвитку господарства й культури. Саме з середніх віків люди користуються порцеляновим посудом, дзеркалами, виделками, милом, окулярами, гудзиками, механічними годинниками. З'явилися доменні печі. Вирішальне значення мав винахід пороху та вогнепальної зброї для розвитку військової справи.

Культура початку Середньовіччя відрізняється своїм релігійним наповненням. Релігія глибоко проникла в побут і звичаї народів і стала основою розвитку їхньої духовної культури. Видатних успіхів досягло мистецтво. Побудовані багато століть тому фортеці, храми, ратуші дотепер прикрашають міста. У середні віки з'явилась перша друкована книга. Про новини люди почали дізнаватися з газет. Було відкрито університети, в яких розвивалися освіта та наука. Вчені винайшли термометр і барометр, телескоп і мікроскоп. Було створено вчення про обертання планет навколо Сонця, висунуто гіпотезу про існування безлічі світів.

У середні віки утворились держави, що існують і в наш час: Англія, Франція, Іспанія, Польща, Чехія та ін. Склалися мови багатьох народів: англійська, французька, німецька, італійська тощо. Тобто, порівняно зі стародавніми часами, людство зробило великий крок уперед у розвитку господарства і культури. Більшість явищ сучасного життя сягають корінням у часи зародження національної культури та національного характеру багатьох народів Європи — французів, німців, італійців, східних, західних і південних слов'ян.

Ранній новий час XV – XVIII ст. – це період всесвітньої історії, який розпочався після середньовіччя. Європейці відкрили нові землі, острови й материки. Було доведено, що Земля має форму кулі. Почалася колоніальна ера.

Ввіз у Європу перевершував вивіз, а за товари доводилось платити золотом. Безпосередньою причиною відкриттів були пошуки шляхів у Індію та Китай. Сухопутна торгівля була небезпечною, особливо після розпаду монгольської імперії та турецьких завойовників.

Новий час 1789 – 1914 рр. Починається зростання політичної ваги Європи, поступовий занепад традиційних цивілізацій Сходу і доколумбової Америки, розвиток європейської вогнепальної зброї, суднобудування, поява абсолютистських монархій, націоналізму та перших національних держав. Початок будівництва мережі каналів у Європі з метою створення транспортних зв'язків між окремими річковими системами. В цей період споруджуються канали для з'єднання басейну Дніпра з басейнами Німану, Вісли і Західної Двіни, тобто чорноморської транспортної артерії – Дніпра – з великими судноплавними річками, що впадають у Балтійське море, через їх верхів'я. 1768 р. завершено будівництво Огінського каналу, який з'єднав притоку Німану р. Шару з притокою Прип'яті Ясельдою. Споруджено також і Березинський канал, який з'єднав невеликим судноплавним каналом притоку Дніпра Березину із Західною Двіною. Через сім років завершено прокладання Дніпровсько-Бузького (Королівського) Каналу, який з'єднав притоку Західного Бугу р. Муховець (басейн Балтійського моря) з притокою Прип'яті р. Пиною (басейн Чорного моря). На початку другої половини ХІХ ст. трасу Дніпровсько-Бузького каналу (приблизно від Бреста до Кобрини) було реконструйовано. Новітній час ХХ ст. – сьогодні. В результаті поглиблення міжнародного географічного поділу праці, зміцнення зв'язків між національними господарствами держав склалася світова транспортна система. Під впливом науково-технічної революції поступово зменшується роль залізничного транспорту й зростає роль автомобільного та трубопровідного транспорту. За допомогою супутників зв'язку й найновіших кабелів став можливим зв'язок з будь-яким місцем на планеті.. У структурі вантажообігу на морський транспорт випадає 62%, на залізничний – 16, на трубопровідний – 11, на автомобільний – 8, на внутрішній водний – 3. У пасажирообігу на першому місці – автомобільний транспорт – 80%, на другому – залізничний – 11%, на третьому – повітряний – 8%. Далі під впливом науково-технічної революції відбуваються структурні зрушення в розвитку й розміщенні транспорту. Будуються трубопроводи для сипких вантажів, що їх перекачують у суміші з водою або нафтою (пульпопроводи), підвісні монорейкові дороги, водний і наземний транспорт на повітряній подушці, пневматичні трубопроводи та ін. Таким чином попит на перевезення вантажів і пасажирів на різних видах транспорту змінювався під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Він є функцією економічного розвитку країн і регіонів, природно-географічних умов, розміщення природних ресурсів, ринків праці та збуту, а також рівня купівельної спроможності населення.

Приймаючи до уваги зростаючий економіко-політичний взаємозв'язок держав, а також прискорення інтеграції, транспорт є невідривною частиною розвитку суспільства, а також важливою економіко-політичною складовою. Основним нормативно-правовим актом на транспорті є Закон України від 10.11.1994 р. «Про транспорт». Згідно зі ст. 1 зазначеного Закону, транспорт є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва, покликаний

задовольняти потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях. Термін «транспорт» – (лат. «transportare» – перевозити, переміщувати) означає, по-перше, галузь матеріального виробництва, зайняту здійсненням перевезень пасажирів і вантажів, а, по-друге, засоби пересування, що використовуються туристами, за допомогою яких можна дістатися до туристського центру. Кількість транспорту у світі збільшується. У зв'язку з цим, модернізація у транспорті стала одною з причин високого темпу розвитку туризму, структурної трансформації та нових якісних характеристик даного явища.

Це стало можливим завдяки:

1. Удосконаленню якості пасажирських транспортних засобів (швидкості, безпеки, комфорту, економічності).
2. Істотному збільшенню провізної спроможності пасажирського транспорту.
3. Створенню об'єктивних умов для зменшення собівартості та ціни транспортних послуг.

Цікаво те що, образ транспортного засобу і раніше був присутнім в мистецтві: килим-літак, що з'являється в літературі Близького Сходу (казки «Тисячі і однієї ночі»); чоботи швидкоходи, що зустрічаються в європейських і слов'янських, казках. Сучасний транспорт може розглядатися і як предмет людських пристрастей: важко уявити собі життя без автомобіля, який поступово став оживати в уяві людини, став практично членом сім'ї. Так, згідно з дослідженням оксфордського Центру вивчення соціальних проблем (Social Issues Research Centre), 26 жінок (і 30 самотніх жінок) звертаються до автомобіля на прізвисько. Сьогодні для людини з транспортом практично не існує перешкод для організації відвідування будь-якого _____ куточка нашої планети.

Більше того, у межах однієї доби можна подолати будь-яку відстань на Земній кулі.

1.2 Періодизація світового і вітчизняного туризму

Розвиток світового туризму поділяється на декілька етапів залежно від зміни наступних факторів:

1. Мотивації по подорожжям.
2. Способу подорожжям і розвитку транспортних засобів.
3. Кількості подорожуючих і охоплення туризмом різних верств населення.

За цими критеріями можна поділити на етапи

1. Передісторія туризму.
2. Елітарний туризм і зародження масового туризму.
3. Початок становлення масового туризму.
4. Масовий туризм.

На зміну епосі створення культури прийшла епоха її масового споживання; на зміну епосі завоювання і підкорення природи прийшла епоха її збереження. І культура, і природа, точніше, об'єкти культурної атракції і привабливі для відпочинку природні ландшафти стали товаром, а рекреація, туризм перетворилися на акт споживання цього товару.

Більшість іноземних і вітчизняних вчених досліджують формування взаємин між транспортом і туризмом. Так, російський дослідник В. Б. Сапрунова прямо зв'язує розвиток туризму зі змінами на транспорті, називаючи останні революційними у зв'язку з винаходом пароплава й паровоза, а також розширенням мережі доріг у Європі. Так, англійський вчений Джон Уокер вважає, що історія розвитку туризму в цілому ділиться на дві частини: перша – до появи й використання масових видів транспорту; друга – після їхньої появи, що, у свою чергу, складається з окремих етапів відповідно до виникнення нових видів транспортних засобів, а саме: вік залізниць, вік автомобілів, вік реактивних літаків і вік круїзів на морських суднах.

В історії розвитку туризму чітко простежуються етапи

1. До поч. ХІХ ст. – передісторія туризму (охоплює античний туризм, коли основними мотивами подорожей були: торгівля, освіта, паломництво, лікування, спортивні змагання; середньовічний туризм, коли до подорожей спонукали: релігійний туризм, освіта, дипломатичні відносини; туризм нового часу, коли основні тенденції відпочинку визначила промислова революція, що збільшила обсяг робочого часу і вперше поставила питання про необхідність рекреації робітників та службовців);
2. Серед. ХІХ – поч. ХХ ст. – елітарний туризм; зародження спеціалізованих підприємств з виробництва туристських послуг (1841 р., Т. Кук);
3. Поч. ХХ ст. – до 1939 р. – період становлення соціального туризму;
4. після 1945 р. й до наших днів – масовий туризм, формування туристської індустрії як міжгалузевого комплексу з виробництва товарів і послуг для туризму;

Етапи розвитку туризму в Україні

Перший етап. 3 – 2,5 млн. р. поява людських істот. Перші подорожі – первісний туризм. Ключовими чинниками, які сприяли розвиткові туристичної діяльності за часів до появи держави, стали суспільне розшарування населення, поява товарно-грошових відносин (розвиток первісної торгівлі), що сприяло соціально-економічному розвиткові суспільства; задоволенню потреб людини в пізнанні навколишнього середовища. Утворення перших держав.

Другий етап. ІХ – початок ХІХ ст. мандрівництво як прообраз туризму. Великі морські експедиції; розвиток культури та мистецтв – створення видатних пам'яток скульптури, архітектури, відкриття нових земель і місць з унікальним кліматом, цілющими мінеральними джерелами. Витоки вітчизняного туризму простежуються за часів утворення та існування першої стародавньої держави – Русь. Появі етнічного туризму сприяла наявність різних релігій, відвідування храмів, знайомство _____ зі святинами, участь у проведенні релігійних заходів; виникнення прочанства, що дало початок зеленому туризму. Зародження науки та дослідження довкілля стало передумовою розвитку культурного, освітнього й оздоровчого видів туризму, адже відбувалися подорожі до цілющих джерел, місцевостей з унікальним кліматом з метою відпочинку, лікування, відновлення фізичних сил і душевної рівноваги;

зародження транзитного туризму супроводжувалося будівництвом доріг і закладів гостинності. Часто на заваді цьому процесові ставали війни та інші суспільні катаклізми, однак до кін. XIX ст. українці встигли зробити чималий внесок в географічні дослідження земної кулі (В. Григорович-Барський, Ю. Лисянський – співучасник навколосвітньої подорожі І. Крузенштерна, В. Ржевуський, М. Пржевальський, М. Миклухо-Маклай та ін.).

Третій етап. XIX – початок XX ст. епоха Просвітництва туризм як соціальне явище став одним із багатьох шляхів вкладання коштів з метою задоволення потреб у раціональному відпочинку, розвагах, виконанні релігійних призначень, лікуванні та рекреації. «Піонером» туристичної діяльності стала Велика Британія, оскільки саме там відбулася перша промислова революція, де аграрна економіка була замінена економікою, в якій домінувало машинне виробництво. Склад мандрівників того часу був різноманітним, адже подорожі здійснювалися з культурними й освітніми цілями. Просвітницький період став часом виникнення перших туристських організацій на території Російської та Австро-Угорської імперій.

Характеризувався окремими прикладами використання екскурсій, походів, подорожей, насамперед з метою освіти і збирання науково-географічної і краєзнавчої інформації про різні райони і рідний край. Тоді ж розпочинається активне рекреаційне освоєння Криму, Карпат. Туризм і екскурсії значною мірою сприяли виконанню соціальних програм. Тому не випадково найактивніше їх використовували демократичні прошарки населення й інтелігенція - з метою вивчення національно-культурного надбання українського народу, його історії, традицій (Я. Головацький, І. Вагилевич, О. Партицький, І. Нечуй-Левицький, І. Франко та його син П. Франко - засновник «пластового» руху на Галичині).

Четвертий етап. XX ст. – домінуючим видом виробництва у період індустріального типу суспільства виступає велике промислове виробництво, коли розвивається сфера послуг. Саме у цей період розвитку цивілізації туристична діяльність почала приносити прибуток, а послуги стали об'єктом купівлі-продажу. З'явився спеціальний термін «турист». Формується туристська інфраструктура - ресторани, готелі, транспортна мережа, активізується туристський ринок, в якому виділяються два основних сегменти - елітарний туризм заможних прошарків і екскурсійний, рекреаційний туризм інтелігенції. З'являються численні туристські фірми, бюро, компанії, клуби, товариства. Перша світова війна загострила економічні і соціальні протиріччя й мобілізувала всі ресурси для мілітаристських цілей. В Україні стають відомими такі рекреаційні центри, як Моршин, Немирів, Поляна, Синяк, Трускавець. Відбулися зміни на виробництві: робочий час скоротився, що призвело до збільшення вільного часу. Це сприяло здійсненню подорожей та залученню до туристичної діяльності працюючих категорій населення. Найпопулярнішими центрами туризму в Україні стали Київ, Одеса, Крим, Кам'янець-Подільський, а також Яремче, Ворохта, Коростів, Гребенів, Славське.

П'ятий етап. 1918 – 1939 і повоєнний 1945 – 1969 рр. 1922 р. Україна стала частиною СРСР. У 20-ті рр. туристсько-екскурсійну роботу в Україні проводили: Екскурсійно-виставково-музейний відділ Наркомосвіти УСРР (ЕВМ, 1919-1928 рр.), Українське мішане пайове екскурсійне товариство

(УМПЕТ, 1928-1929 рр.), АТ Укртуре (1926-1930). На західноукраїнських землях, що перебували тоді під владою Польщі, Чехословаччини та Румунії, туристсько-краєзнавчою діяльністю займалися товариства «Плай» і «Чорногора». В період «українізації» туристський рух особливо активізується, проте з часом він повністю підпорядковується централізованій системі управління туризмом, що характеризувалася домінуванням ідеологічних функцій над господарськими. З виникненням АТ «Радянський турист» (1928), а згодом Товариства пролетарського туризму (ТПТ, 1929 р.) почалася монополізація туризму. У повоєнний період швидкими темпами йшло відновлення зруйнованої туристської інфраструктури, вдосконалювалася система управління. Проте розвиток туризму відбувався здебільшого екстенсивно - за рахунок включення нових ресурсів і територій. В СРСР склалася система трьох монопольних туристських структур: ВАТ «Інтурист», ТЕУ (Туристсько-екскурсійне управління, з 1962 р. - Центр, рада з туризму) ВЦРПС, БММТ «Супутник» ЦК ВЛКСМ, філії яких працювали й в Україні. Так формувалася найбільша і найдешевша в світі матеріальна база соціального і самодіяльного туризму. Одночасно до кінця цього періоду в туризмі загострилися суперечності, насамперед через неможливість задоволення рекреаційних потреб усього населення за умови збереження низьких цін на відпочинок. Це призвело до необхідності переходу до нової форми організації і планування туризму, заснованої на системі соціальних нормативів, що і стало суттю наступного етапу.

Шостий етап. 1970 – 1990 рр. Розвивається міжнародний туристський рух. Лідером серед туристських організацій СРСР стало ВАТ «Інтурист». В Україні велику роботу проводила Українська республіканська рада з туризму і екскурсій. Зусиллями БММТ «Супутник» набув величезного розмаху молодіжний туризм. Цей період відзначався швидкими темпами розвитку соціального туризму, й одночасно - ще швидшим відставанням якості обслуговування від стандартів індустрії туризму зх. країн. Спроби стимулювати розвиток туризму адміністративними заходами тільки загострили наявні протиріччя. Наприкінці періоду стала очевидною неможливість вирішення завдань інтенсифікації і підвищення якості туристського обслуговування в рамках адміністративно-командної системи і необхідність широкого використання економічних методів.

Сьомий етап. 1991 – 2000 рр. характеризується високим рівнем життя населення, зміною характеру праці, що викликає появу вільного часу, а процес задоволення потреб та відпочинку перетворився на складову глобалізаційного процесу. Змінено акценти у мотивації людини, що відображає трансформації від «homo economicus» до «homo sociologicus». Відзначимо, що на становлення та розвиток сфери послуг впливає наявність знань, інформації, інноваційних технологій. У цей період туристичну сферу називають «галуззю вражень», яка перетворилася в одну з найприбутковіших, характеризують її «куркою, що несе золоті яйця», оскільки сфера гостинності є провідним чинником і базою для туризму.

Восьмий етап. 2000 рр. – по сьогоднішнього дня, коли на сучасному етапі розвитку суспільства проявилися деякі нові тенденції розвитку національного туристського господарства в умовах економічних реформ: а) зміна структури

рекреаційних потреб і початок сегментації туристського ринку; б) перехід від монопольного до багатоукладного туристського господарства; активний розвиток малих і середніх туристських підприємств; в) перехід до використання природних ресурсів і культурної спадщини на основі економічних відносин; г) перехід від адміністративного регулювання функцій туристського господарства до економічного стимулювання туристського ринку на новій законодавчій основі. Постановою Кабінету Міністрів України від 10 листопада 1992 р. № 616 було створено Державний комітет України по туризму (з 2000 р. - Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму України). 15 вересня 1995 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про туризм», що став важливим кроком у створенні правових засад туристської діяльності. У 1996 р. розпочинає свою діяльність Національна рада по туризму, в 1997 р. затверджено Програму розвитку туризму в Україні на 1997-2005 рр., того ж року Україну прийнято дійсним членом ВТО, а в 1999 р. у Сантьяго (Чилі) - обрано до керівного органу ВТО (Виконавчої ради). Разом з тим істотно проявилися негативні моменти сучасного періоду: в нових умовах ціни на відпочинок значно виросли, оскільки можливості дотацій практично вичерпані; багато підприємств народного господарства зупинилися або перестали давати прибуток; попит упав, населення не має необхідних коштів на відпочинок, але потреби залишилися - право на відпочинок визнається (і це записано в Конституції України) важливою складовою соціальних завоювань і свобод.

1. 3 Історичні етапи розвитку туризму

Сьогодні історія туризму поділяється на декілька етапів залежно від зміни наступних факторів: різні історичні епохи які мотивують подорожі; способу подорожей і розвитку транспортних засобів; кількості подорожуючих і охоплення туризмом різних верств населення.

Всю історію розвитку туризму можна розділити на етапи:

I-й етап – первісний (початковий етап) – з найдавніших часів до 1841 р.

II-й етап – елітарний (організований туризм) – 1841 р. – 1914 р.

III-й етап – індустріальний (масовий туризм) – 1914 р. – 1945 р.

IV-й етап – монополізація і глобалізація туристичної індустрії – 1946 р. і по сьогодні.

Перший етап розпочався _____ з появою людських істот (3 – 2,5 млн. р.).

Далі

Homo sapiens (людина розумна) спричинила небувалий прогрес матеріальної культури. Протягом палеоліту (давньокам'яна доба) – людські істоти пройшли тривалий шлях від свого народження до формування людини сучасного типу. За часів палеоліту виготовлено перші знаряддя праці, одяг, опановано вогонь, споруджено перші житла. Релігія, міфологія, мистецтво та інші сфери духовної культури також народилися за доби палеоліту. Іншими словами, визначальні елементи людського суспільства своїм корінням сягають давньокам'яної доби, без згадування якої неможливе сьогодні вивчати історію туризму.

Таким чином, очевидно, що попередницею сучасної туристичної, в нинішньому розумінні цього слова, подорожі була мандрівка, яку здійснювали первісні люди. Основними чинниками, що спонукали наших предків

мандрувати, були: потреба освоєння нових територій, зручних для проживання та різних видів діяльності; людська цікавість, бажання пізнати оточуючий світ. А звідци і перші прототипи сучасного транспорту. Першим староданим транспортом можна вважати човен. У зв'язку з цим стародавня людина, як правило, створювала собі житло біля водоймищ: річок, озер, морів. Це давало їй можливість не тільки мати продукти харчування, яких багато у водоймищах, але й, завдяки пересуванню з одного місця до іншого, освоювати оточуючий світ. Первісні люди створювали перші комунікації, засоби пересування, прокладали шляхи, вчилися краще орієнтуватися на місцевості. Усе це заклало підвалини майбутніх подорожей на далекі відстані. Однак системи в організації мандрівок ще не існувало. Мандрівництво у стародавньому світі було, здебільше, стихійним і примусовим. Як правило, це були міграції до більш сприятливого місця проживання. В результаті розвитку суспільства, виникнення товарно-грошових відносин, розподілу праці та виокремлення осіб, що не були зайняті в суспільному виробництві та управлінні, з'явилися категорії людей, які постійно подорожували.

Перший (початковий) етап розвитку туризму мав свої риси:

По-перше, мандрівництво дало поштовх розвитку торгівлі, що, в свою чергу, сприяло соціально-економічному розвитку суспільства і задоволенню потреб людини в пізнанні оточуючого світу, інших народів, налагодженню економічних, культурних та політичних відносин між ними.

По-друге, поява релігій. Відвідування святих місць, храмів, виконання релігійних настанов. Паломництво сприяло тому, що для них створювалися необхідні умови для проживання, харчування, транспортування та ознайомлення зі святинями.

По-третє, розвиток культури. Значна частина людства, яка прагнула ознайомитися і пізнати культуру інших народів.

По-четверте, медицина. Людське суспільство почало перманентно відпочивати, лікуватися, займатися здоров'ям, шукати елексір «життя» та ін. Цікавим є те що, характер подорожей на першому етапі розвитку був здебільшого стихійним і вимушеним. Види подорожей на цьому етапі були елементарні: пішохідні мандрівки, використання перших транспортних засобів (вперше використання тварин).

Первісні люди, мандрівники, купці, воїни хрестоносці були далекі від туризму але фактично вони були першими. Далі незважаючи на початковий розвиток окремих напрямків туризму, розширення спектру цілей подорожей і навіть на проведення окремих заходів та будівництво спеціальних об'єктів для відпочинку, лікування, харчування, розваг для подорожуючих, туризм на початковому етапі не був організованим, масовим явищем, а також не мав комерційної спрямованості. Системною організацією таких заходів ніхто не займався. Така ситуація у розвитку туризму спостерігалася майже в усіх розвинених країнах до другої половини XIX ст.

Таким чином, увесь період, що тривав до 1841 р. відносять до першого етапу розвитку туризму. Він мав деякі характеристики, властиві сучасній туристичній галузі, зокрема: подорожування туристів з метою огляду нових місць, тимчасова зміна місця перебування, використання транспортних засобів для досягнення туристичної мети та ін. Однак на той час ці дії були

поодинокими, щодо них ще не було накопичено достатньої кількості знань, щоб сформувати їх у певну систему.

Другий етап суспільного життя серйозно позначився на становленні туризму як окремої галузі. Будівництво і укрупнення міст, поглиблення процесів спеціалізації праці, розвиток торгових ярмарок, підвищення життєвого рівня спричинює до зростання кількості людей, які мають стимул і можливість подорожувати. У зв'язку з появою туристичних підприємств, які спеціалізувалися на продажу туристичних послуг, подорожі стають все більш організованими, підвищується рівень якості їх надання. Тому початком другого етапу в розвитку туризму можна вважати 1841 р., коли англійцем Томасом Куком здійснена перша комерційна туристична поїздка з Лейстера в Лафборо, під час якої було перевезено залізницею з метою прогулянки 600 чоловік – членів товариства тверезості. У 1847 р. Т. Кук створив туристичне товариство, яке розповсюджувало білети (путівки) не тільки в Англії, а й за її межами. У 1863 р. Т. Куком організована велика подорож англійців у Швейцарію, а у 1868 р. – на північноамериканський континент. Т. Кук вперше створив специфічний туристичний продукт – тур, уклавши угоди із залізничниками і пароплавними компаніями, готелями та ресторанами на обслуговування туристів. Ідею Т.Кука підхопили багато підприємців найбільш індустріально розвинутих європейських країн, де в 40–50-х роках ХІХ ст. відкриваються перші туристичні бюро.

У зв'язку з розвитком міжнародних курортів у Німеччині, Швейцарії, Франції, Італії ці країни нарівні з Англією стають міжнародними центрами туризму в Європі.

Значну роль у розвитку туризму відіграли нові географічні відкриття, подорожі мореплавців, освоєння Американського, Африканського і Австралійського континентів. Розвиток туристичної індустрії привів до створення у 1898 р. Міжнародної ліги туристичних асоціацій зі штаб-квартирою в Люксембурзі.

Важливими ознаками другого етапу розвитку туризму були:

1. Розвиток науково-технічного прогресу.
 2. Туризм формується як окремий елітний вид відпочинку для заможних верств населення (аристократія, службовці, вищі та середні військові чини, інтелігенція, буржуазія);
 3. створювалася туристична інфраструктура.
- З'являлися перші туристичні кадри, створювалися нові туристичні центри. Таким чином, туристична галузь у цей період перебувала в процесі становлення.

Третій етап продовжується набуття туристичною діяльністю ознак окремої галузі національної економіки. Туристська активність була перервана Першою світовою війною (1914-1918 рр.), після закінчення якої туризм знову активно розвивається. Це почався етап індустріалізації туризму.

Спостерігається швидке зростання показників туристичного ринку.

Збільшення інтересу населення до подорожей сприяє появі масового туризму як суспільно-культурного та політичного явища. розвитку туризму характерні такі риси: туризм як галузь економіки вже існує; швидко формується туристична індустрія; з'являються державні та міжнародні туристичні організації, що свідчить про вихід туризму на державний та міжнародний рівні;

офіційно встановлюються відпустки для працюючих, що дозволяє здійснювати подорожі людям, зайнятим на виробництві; розширюється географія туристичних подорожей.

Четвертий етап туризм із «предмету розкоші» перетворюється в одну з першочергових потреб населення високорозвинених країн. Цьому сприяло закінчення Другої світової війни (1939-1945 рр.) – туристська індустрія отримує потужній поштовх до розвитку. Починається відкриття кордонів, забезпечення більш легкого доступу в інші країни, розвиток транспорту і зв'язку, підвищення рівня життя широких верств населення – це ті загальні тенденції, які характеризують початок четвертого етапу. Характерною рисою цього періоду може бути названа монополізація галузі туризму, тобто виділення її в самостійну складову сфери послуг.

В індустріальних країнах туризм діє як ефективний засіб рекреації. В кінці ХХ ст. спостерігається збільшення попиту на туристичні послуги серед людей середнього і нижче середнього статку. Це ще більшою мірою диференціювало туристичний ринок, призвело до різноманіття туристичних продуктів, розрахованих на людей з різним матеріальним становищем, різними інтересами, мстою і вимогами до рівня сервісу. Таким чином, інтенсивний розвиток туризму спостерігається в країнах зі сприятливою внутрішньою і зовнішньою політикою, стійким економічним розвитком, високим рівнем культури, соціальною підтримкою громадян.

Нагальними потребами людини, що актуалізувалися під час четвертого етапу розвитку туризму, стали:

по-перше, активний відпочинок, зміна виду діяльності;

по-друге, реабілітація здоров'я як фізичного, так і морального.

З метою задоволення цих потреб населення все частіше стало вдаватися до зміни середовища проживання та отримання нових вражень.

1947 р. розрізнені міжнародні туристичні організації були об'єднані в Міжнародний союз офіційних туристичних організацій (МСОТО). Його дійсними членами стали як державні, так і недержавні офіційні національні організації 116 країн світу. Необхідність постійних міжнародних контактів з метою розвитку і координації туристичних обмінів, погодження політичних, економічних, соціальних і культурних аспектів діяльності стала причиною реорганізації в 1969 р. згідно з резолюцією Генеральної асамблеї ООН неурядової організації МСОТО в міжурядову Всесвітню туристичну організацію (ВТО). Нині вже можемо говорити про туризм як про суспільне явище, пов'язане з добровільною тимчасовою зміною місця перебування, ритму і середовища життя, а також безпосереднім контактом із середовищем (природним, культурним чи суспільним). Це суспільне явище настільки багатогранне, що дати йому єдине точне та повне визначення практично неможливо.

Під впливом зазначених змін на протигагу масовому недиференційованому туризму в 70–80-х рр. ХХ ст. з'явилися нові види туризму, які згодом набули поширення в усьому світі. На зміну моделі масового туризму все впевненіше постає модель сталого розвитку, в межах якої найбільш ефективними видами туризму виступають саме екологічно-орієнтовані види. Вагомий внесок у популяризацію нових (альтернативних) видів туризму

зробила Міжнародна екотуристична організація (TIES – The international ecotourism society, 1990 р.). TIES займається просуванням та поширенням інформації про екотуризм і сталий розвиток туризму, на сьогодні вона має представництва в більше ніж 90 країнах. Як неурядова структура TIES запроваджує директиви і стандарти, проводить дослідження та публікує їхні результати з метою сприяння розвитку екотуризму. Крім того, починаючи з 2000 р., постійно здійснює оцінку важливості цього напрямку туризму.

В кінці другого – на початку третього тисячоліття відбувся ряд подій, які кардинально змінили соціально-економічний ландшафт людського життя. Сучасна епоха – це епоха глобалізації, про яку заговорили тоді, коли з розвитком технологій, транспортних засобів та інформаційних каналів відбулася зміна всього світоустрою. Рушійною силою цих процесів є економічна глобалізація – один із найважливіших мегатрендів, що визначають траєкторію сучасного світогосподарського розвитку, під якою розуміється істотне збільшення масштабів міжнародного обміну капіталами, товарами, послугами, технологіями, інформацією, людьми _____, просторова й інституційна інтеграція світових ринків. Це сприяло активізації організованої діяльності щодо вирішення глобальних проблем, з якими пов'язана туристична діяльність. Проведено велику кількість тематичних конференцій та семінарів, а також запроваджено щорічну статичну звітність щодо тенденцій розвитку туристичного ринку. Водночас відбувалася трансформація суспільної думки, що пов'язана зі зміною мотивації подорожей і виникненням нових потреб.

У 2006 р. загальна кількість іноземних туристів сягнула 842 млн. осіб, що у 1,6 рази більше, порівняно з 1995 р. Прибуток від іноземного туризму складає 735 млрд. дол., середньосвітовий рівень прибутку від однієї туристичної поїздки – 873 долари. За останні 20 років середньорічні темпи приросту кількості іноземних туристів становлять 5%, валютних надходжень – 14%. За прогнозами ЮНВТО, кількість іноземних туристів до 2020 року має зрости до 1,578 млрд. осіб, що у 1,8 рази перевищує значення 2007 року. У Осацькій декларації Тисячоліття 2001 року висловлюється впевненість, що «туризм знов виявить свою стійкість перед міжнародними кризами і невдовзі відновить свої темпи зростання, які спостерігалися до подій у США», а у «найближчі два десятиліття продовжить своє значне зростання, сприяючи підвищенню диверсифікації продуктів і посиленню змагальності», темпи його розвитку перевищуватимуть 4% за рік

Сьогодні *n'ятий етап* характеризується появою можливостей у кожного з діячів туристичного ринку аналізувати та порівнювати результати своєї діяльності з досягненнями контрагентів не лише вітчизняного, а й міжнародного ринку, впроваджувати успішний досвід на своїх підприємствах і посилювати конкурентні позиції на туристичних ринках своїх країн. Слід звернути увагу, що важливою цінністю для суспільства стала його здатність виявляти власні переваги та можливості, на основі чого визначати ресурси для максимізації ефективності діяльності власного туристичного підприємства, туристичної галузі та національної економіки в цілому.

Сучасний спад на ринку туристичних послуг має свої проблеми:

1. Збройні військові конфлікти на Балканах, Близькому Сході

(туристичних регіонах загальносвітово-го значення);

2. Спалахи коров'ячого сказу та ящуру у Великій Британії, Ірландії, Нідерландах, економічні та політичні кризи у країнах Латинської Америки, природні стихійні лиха у Німеччині, Італії, Чехії та ін.;

3. Військовий конфлікт України та Росії.

Як приклад можна згадати про значний спад туристичної активності, який припадає на 2001 р., що пов'язане із терактами у США та подальшим загостренням палестинсько-ізраїльського конфлікту. Так, якщо у 2000 р. зростання кількості туристів сягнуло 7%, то 2001 року зафіксовано їх зменшення на 1,3% (найбільший спад до цього відмічався 1982 р. – 0,4%). Період 2001-2003 років є суцільною смугою різноманітних несприятливих для розвитку туризму явищ, що призвело до скорочення як кількості туристів, так і надходжень від туризму. Найбільше зниження обсягів туристичної діяльності у 2003 р. спостерігалось у Азійсько-Тихоокеанському регіоні (9%), що пов'язане із спалахом пташиного грипу. 2004 р. зафіксовано найбільше зростання обсягів туристичної діяльності у світі після 1976 р., а з 2004 р. триває період стабільного зростання приросту кількості іноземних туристів.

1. 4 Початок історії вітчизняного туризму

Сучасна Україна являє собою державу, де можна добре провести свій вільний час, познайомитися з історією, культурою і самобутніми традиціями нашого народу, оглянути церкви, архітектурні пам'ятники тисячолітньої давнини, побувати на численних курортах і в санаторіях.

Україна - держава Східної Європи (603,7 млн км кв (39-те місце серед держав світу і перше серед держав Європи). З півночі на південь Україна простягається на 893 км., із заходу на схід - на 1316 км. Біля села Ділове Рахівського району Закарпатської області міститься географічний центр Європи. У селі Ділове, де розташований географічний центр Європи 1887 р. було встановлено кам'яний стовпчик, на якому латиною написали: «Постійне, точне, вічне місце. Дуже точно, зі спеціальним приладом, виготовленим в Австро-Угорщині, за шкалою меридіанів та паралелей, встановлений центр Європи. Рік 1887». Саме ці слова викарбувані на майже двометровому стовпі, що розташований між закарпатськими містами Тячів та Рахів, на трасі Мукачєво-Рогатин. Цей знак пережив дві світових війни й дійшов до нашого часу.

Наша держава має сухопутний кордон із сімома країнами: Росією (1270 км), Білоруссю (1083 км), Польщею (543 км), Словаччиною (99 км), Угорщиною (135 км), Румунією (625 км) та Молдовою (1191 км), що дає можливість розвивати економічні відносини з сусідніми державами. Україна має вихід до Чорного та Азовського морів і є країною чорноморського регіону. Вихід до морів дає також можливість використання їх як джерела природних ресурсів та транспортних шляхів. Таким чином, ці географічні чиники сприяли загальному розвитку України з іншими державами. Всі дослідники вказують що, туризм в Україні пройшов ті самі етапи розвитку, що й у країнах світу. Історію розвитку туризму України цілком можна співвіднести з періодизацією Європейського туризму. Прототипом його також було мандрівництво.

Вони разносили славу України, про її багаті природні ресурси, гостиний народ та їх традиції, тим самим приваблюючи все більше охочих побувати в цій державі. Так, унікальною пам'яткою природи і археології є Державний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила» (біля селища Мирне Мелітопольський район, Запорізька область) – на території 15 га заповідника знаходиться пісковий пагорб площею 3 га. У гротах та печерах цього пагорбу, відкрито декілька тисяч рисунків петрогліфів (грец. – «різьба по каменю»). Вчені дослідили що, Кам'яна Могила давніша за Стоунхендж, єгипетські піраміди. Тому _____ й була вона протягом багатьох тисячоліть «Меккою» стародавніх жерців Великого Степу, які залишили тут сакральні знаки своєї релігії. У 1994 р. історик, фахівцю з шумерології А. Кифішину вдалося зробити переклад та ідентифікувати з іншими відомими джерелами понад 40 з 60 написів. Вчений вважає, що ці тексти є «канонічними», тобто являють собою найдавнішу з усіх відомих «кам'яних» Біблій. В основному вони носили релігійно-ритуальний характер. Він дійшов висновку, що саме написи Кам'яної Могили послужили першоджерелом для ряду міфологічних сюжетів, відображених пізніше у шумерських, вавилонських, асирійських текстах. Один із таких сюжетів – Всесвітній потоп. За геологічними й археологічними даними, у середині VI тис. до н. е. відбувся прорив через Босфор Середземного моря і затоплення тогочасного озера, яке перетворилося на Чорне море. Тоді рівень озера піднявся на 100 метрів. Вже тоді, А. Кифішин вказував, що грандіозний природний катаклізм знайшла своє відображення в написах Кам'яної Могили, а потім, через шумеро-вавилонські джерела, потрапила й на сторінки Біблії. Цікаві факти існують, зокрема, в працях античних авторів. Цінні історичні, географічні відомості містяться про Скіфію у праці «Історія» давньогрецького вченого Геродота (484-425 рр. до н.е.). Докладно описуючи скіфів і особливо в IV книзі він детально висвітлює географію та невидимі кордони Скіфії, походження Скіфів, їх звичаї і релігію. І саме в Геродота ми вперше зустрічаємо слово «Країна». Описи Геродота значною мірою сприяють нашому розумінню етнографії Скіфії. Римський історик I ст. до н. ч. Помпей Трог у своїх «Філіпівських історіях» писав: «Скіфське плем'я завжди вважалося найдревнішим, хоч між скіфами і єгиптянами довго тривала суперечка щодо давності походження». Далі автор стверджує, що в цій суперечці скіфи взяли гору, бо в Єгипті пізніше встановився помірний клімат, придатний до життя. Подібні відомості наводять у своїх працях і давньоримські вчені: «Історія», давньогрецького географа та історика Страбона (64 р. до н. е. — 23 р. н. е.) — «Географія», давньогрецького мандрівника, лікаря, родоначальника медицини Гіппократа (460-377 рр. до н. е.) — «Про повітря, воду та місцевість», грека Птолемея (бл. 90 — бл. 160 рр.), римського натураліста Плінія Старшого (23-79 рр.), які залишили свої описи Південної України. Цікаві відомості про Боспорську державу знаходимо в творах римського історика і політичного діяча Корнелія Таціта (бл. бл. 120 рр.) — «Історія» (14 книг), «Аннали» (16 книг). У літописах Стародавньої Русі відчувається неабиякий інтерес до її території, побуту, культурних пам'яток тощо. Так, у Руському літописі знаходимо відомий запис про заснування Києва (друга половина V ст. — перша половина VI ст.): «Коли ж поляни особно і володіли родами своїми, — бо й до сих братів існували поляни і жили кожен із родом своїм на своїх місцях,

володіючи кожен родом своїм, — то було [між них] три брати: одному ім'я Кий, а другому — Щек, а третьому — Хорив, і сестра їх Либідь. І сидів Кий на горі, де нині узвіз Боричів (сьогодні — Андріївський узвіз), а Щек сидів на горі, яка нині зветься Щекавицею, а Хорив — на третій горі, од чого й прозвалася вона Хоревицею. Зробили вони городок і на честь брата їх найстаршого назвали його Києвом».

Також, міграція слов'ян, особливо до центральних і західних провінцій Візантії, набувала нової якості. 550-551 рр., згідно з тогочасними візантійськими хроніками, вони вперше залишилися зимувати на захопленій території. Це підтверджують як знайдені там багаті скарби, так і тотожність частини типонімів і гідронімів з географічними назвами, поширеними на великих просторах Центральної та Східної Європи.

VI ст. зростає кількість нових слов'янських переселенців, які, перетинаючи Дунай, рухались на південь у двох напрямках: на Солунь (Салоніки), до Егейського моря, та в Істрію і Далмацію, до Адріатичного моря. Внаслідок цієї міграції вже в середині VII ст. слов'яни становили більшість населення Фракії та Іллірії.

Колонізація слов'янами Балканського півострова та боротьба київських правителів за вихід до моря й сфери впливу в слов'янських країнах спонукала періодичні конфлікти між Візантією й Київською Руссю. «Повість временних літ» повідомляє про перший похід Русі на Константинополь 852 р. (історики уточнюють: 860 р.). Другий похід на столицю Візантії очолили київські правителі Аскольд і Дир. 866 р. у «Повісті временних літ» наводиться опис цього походу. Деякі сучасні історики пов'язують із цим походом перше масове хрещення русинів. Аскольд визнається цими істориками за автохтонного (місцевого за походженням) руського _____ князя, який, переживши чудовне

втручання Богородиці в долю її міста, навернувся на християнство й привіз на Русь живе враження про покрову Богородиці над підопічним їй народом. Це нібито стало основою для культу Покрови Пресвятої Богородиці, який відтоді перетворився на один із найбільш оригінальних елементів української релігійності, зокрема, військової.

907 р. легендарний похід на Константинополь (2 тис.лодій по 40 воїнів у кожній) здійснив князь Олег Віщий, який налякав греків своєю винахідливістю й змусив підписати договір, наведений під 912 р. у «Повісті временних літ». 941 та 944 рр., вирушає на Константинополь князь Ігор, син Рюрика.

Один з перших європейських мандрівників по Україні був Бруно з німецького м. Кверфурта, що побував у Києві у Володимира Великого. В його листі до імператора Генріха II, написаному близько 1008 р., згадується «князь Русів, великий і багатий володар». Докладнішою є хроніка про українську землю Тітмара, єпископа Мерзебурзького 1002-1018 р.: «Місто Київ дуже сильне... У великім цім місті, столиці королівства, є більш як 400 церков і 8 ринків, люду незчисленна сила...».

У Київському літописі вперше згадується географічна назва нашої землі — Україна. Датований 18 квітня 1187 року літопис говорить: «У тім же поході (князів Русі, тобто Києва, Білгорода (с. Білгородка поблизу Києва), Вишгорода, Василькова, Переяслава (м. Переяслав-Хмельницький) та фортець на р. Росі) на

половців розхворував Володимир Глібович (князь Переяславський) недугою тяжкою, від якої і помер. І принесли його в Переяслав на ношах, і отут преставився він, місяця квітня у вісімнадцятий день, і покладений був у церкві святого Михайла, і плакали по ньому всі переяславці. Він бо любив дружину, і золота не збирав, добра не шкодував, а усе давав дружині; був же він князь чесотний і сильний у бою, і мужністю міцною відзначався, і всякими добродіями був сповнений. За ним же Україна багато постогнала». Проте найчастіше землі, які заселяли східнослов'янські народи, йменували «Руссю». Ця назва уперше з'явившись на поймаючій Середньої Наддніпрянщини в середині VI ст., задовго до появи варягів на історичній арені, назва «Русь» протрималася в Україні (Західній) до XX ст., а в Центральній — до XVIII ст. І. Франко писав про себе: «Я — русин», а у вірші О. Духновича: «Я русин, бил, єсьм і буду, я родився русином...». Деякі закарпатці й досі називають себе русинами. Русь є виключно територія сучасної Центральної та Північної (Київщина, Переяславщина й Чернігівщина), а з кінця XII ст. — й Західної України. Жодні інші землі — ані Суздаль (Залісся), ані Новгород, ані Смоленськ тощо — Руссю за часів Київської Русі не вважалися. Ніде в літописах не згадано ані «Суздальської Русі», ані «Заліської Русі», ані «Московської Русі».

Одні з найдавніших описів слов'янських земель і, зокрема України, належить арабським письменникам і географам. Цікаву оповідь про землі словян біля Києва дає Ібн-Русте у творі «Книга дорогоцінних скарбів» на поч. X ст. Так він пише що, «міст у них велике число, і живуть на просторі. Гостям надають шану і поводяться добре з чужоземцями, які шукають у них заступництва, та і зі всіма, хто часто у них буває, не дозволяючи нікому зі своїх ображати або гнобити таких людей. У разі ж, якщо хто з них образить або гнобитиме чужоземця, допомагають останньому і захищають його».

1150-1153 рр. під час своїх мандрів Абу Хамід відвідав Київ, який він називає «Куйав». Він залишив відомості про природу й господарство Русі. Абу Хамід згадує тільки, що мешканці міста розмовляли «по-тюркськи». Одним із найвідоміших арабських мандрівників був Ібн-Батута. У 1330-р. він побував у Криму й на узбережжі Азовського моря, про що залишив згадку в надиктованих спогадах. Ці землі були тоді під владою Золотої Орди — держави, створеної монгольськими ханами. Орда зникає і через українські землі почали активно мандрували послы, купці Європи, які залишили свої спогади.

Епоха Козацької держави широко відбилася в західній історичній і політично-мемуарній літературі. XV - XVI ст. південноукраїнські землі стали одним із центрів формування козацтва. За порогами (тобто нижче за течією) Дніпра вони будували укріплені «засіки», що дали назву Запорозька Січ — знаковому місцю в історії України. У 1594 р. посол австрійського імператора Рудольфа II Ерїх Лясота (1550-1616) залишив ціні спогади про свою подорож на Запорозьку Січ. Економічний, політичний, культурний вплив козацтва сьогодні важко переоцінити. Їх культура виникла на основі глибоких традицій українського народу, усього східнослов'янського населення Русі. Вона домінувала на Україні у XVI-XVIII ст., мала _____ великий вплив на формування

самосвідомості українського народу. Та й сама назва «Україна» пов'язана саме

з запорозьким козацтвом - так називалася їхня земля на відміну від Галичини, Поділля, Волині, Київщини.

1549 р. була написана книга на латинській мові «Записки о Московии» С. фон Герберштейна (1486-1566), відомого дипломата австрійських цесарів. Описуючи географічне положення України, автор «Записок» наводить інформацію про Дніпро, Дністер і Дон. Згадує міста: Стародуб, Брянськ, Новгород-Сіверський, Чернігів, Путивль, Київ, Канів, Черкаси, Бересте, Даніїл побував у Царгороді, в Палестині, на Криті, Родосі, Кіпрі. Він описав не тільки християнські храми і святині, але й природу та побут місцевого населення. Його «Хождение» є пам'яткою історії та давньоруської літератури. Цікаво що, Герберштайн вже тоді відрізняв московинів від русинів, вважав їх двома окремими народами. У 1550 році вона була перекладена на італійську, в 1557-му - на німецьку мови. Російський переклад ініціювала в 1784 р. Катерина II, перше видання вийшло в 1785 р., друге - в 1796 р.

Про Україну XVII ст. ми дізнаємося з книги французького військового інженера Гійома (Вільгельма) Левассера де Боплана (1600-1673/85) «Опис України» («Description d'Ukraine»), у якій він навів характеристику Києва, описав запорожців, склав детальні мапи українських земель тощо. Він без сумніву, поважав козаків: «Вони надзвичайно міцної статури, легко перемагають холод та спеку, голод та спрагу, не втомлюються на війні, є мужніми і часто настільки зухвалими, що не цінують своє життя. Більше за все вміння та майстерності вони виявляють, коли б'ються в таборі, себто під прикриттям обозів (бо дуже вправно стріляють з рушниць, які є їхньою головною зброєю), а також при обороні своїх позицій. Добре воюють також на морі, проте верхи на конях вони не є аж такими вправними. Мені доводилось бачити, як двісті польських вершників примусили утікати 2000 їхніх кращих вояків. Але правдою є і те, що під прикриттям табору сотня цих же козаків не злякається тисячі поляків чи навіть тисячі татар». Гійома був один з творців Підгорецького замку на Львівщині, який й досі є перлиною тогочасного архітектурного мистецтва. Підгірці знаходяться між Бородами та Олесько – брамою між Волинню та Галичиною. Цікаво що, перший російський переклад широко використовувався М.В. Гоголем під час написання «Тараса Бульби». Визвольна війна українського народу 1648-1654 рр. мала загальноєвропейський резонанс. Одним з перших, хто висвітлював події Визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького, був Йоахим Пасторій (Гіртенберг) (1611-1681) із сім'ї німецького священнослужителя з Сілезії. Він був секретарем і придворним історіографом при польських королях Владиславі IV і Яна Казимира. Саме тому він мав доступ до інформації, яка надходила зі всіх кінців Європи до Варшави. Автор кількох творів, присвячених Хмельниччині. Головна його праця – «Війна скіфсько-козацька або Про змову татарів, козаків і простоліуду руського проти Польського королівства (...)» (1652 р.). Його твором користувалися Д. Бантиш-Каменський, М. Маркевич, І. Крип'якевич, М. Петровський та ін.

Також, різні відомості про події в Україні часів гетьмана Самойловича містяться в листах голландського резидента в Москві І. В. фон Келлера до свого уряду 1677-1679 рр. Наші землі він називає не інакше як Україною, козаків – українськими, Київ – столицею України, та згадує про намір Туреччини

створити «Українське герцогство». Про події в червні 1679 р. він пише, що найголовніше і найбагатше українське місто Київ «тепер стає неначе наречена, до якої сватаються турки, татари й тутешні кавалери». Він з повагою пише про козаків, що вони «краса козацької нації», перед якими запобігають і Туреччина, і Московщина.

З XVIII ст. почалися наукові дослідження території України експедиції німецьких природодослідників, етнографів П. Палласа (1741-1811) та Й. Гюльденштедта (1745-1781) вивчали ґрунти, рослинність, тваринний світ України.

Видатним вітчизняним мандрівником-дослідником був Василь Григорович-Барський (1701-1747рр.). Разом з братом Іваном, майбутнім видатним київським архітектором, він навчався в Києво-Могилянській Академії, але у віці 23 років залишив її. Відчуваючи «охоту бачити чужі краї», він почав свої паломницькі подорожі до святих мість, та на відміну від своїх попередників у описав цих подорожей не стільки описував святині, скільки подавав численні відомості про країни та міста Європи, Близького Сходу, Єгипту де він побував за 24 роки мандрів. Він описував архітектуру міст, додаючи ілюстрації, особливості життя і культури населення. Подав багато документальних деталей і побутових характеристик. У творах він виступив як об'єктивний свідок і допитливих дослідник.

Велике значення має праця німецько-австрійського історика Йогана-Християна фон Енгеля (1770-1814) «Історія України та українських козаків», що вийшла німецькою мовою в Галле 1796 р. Й. Енгель був захоплений історією українського народу, навіть ідеалізував її, він називає її «військово-спартанською республікою», яка діє на основі «демократичної», хоча і не цілком досконалої конституції. Україна для нього стає єдиним цілим. Козацтво – носій і охоронець здобутих у тяжкій боротьбі свобод і привілеїв. Він писав що, «Україна, з точки погляду території, рівна королівству; це плідна земля, щедро обдарована природою; це — гранична межа між культурною Європою і нецивілізованою Азією, пасовисько й ворота численним азійським ордам, що намагалися залити Європу, і вже тим самим вона заслуговує на велику уважність. Тепер Україна входить у велику Російську імперію. Але як це трапилося, що вона опинилася під Росією? Як це трапилося, що незалежні козаки знайшлися під московським ярмом? Як де трапилося, що москалям пощастило накинути кайдани козакам, що були свого часу жахом турків, татар і поляків? Як це трапилося, що місце конституційного гетьмана, приналежного до козаків, заняв московський губернатор? Історія козаків мала також великий вплив на історію Польщі, Швеції, і Трансильванії. Без неї не можна уявити собі розквіт і занепад Польщею...». Описи подорожей Україною та вражень про наш народ дають величезний і цінний матеріал щодо географічних, побутових, економічних особливостей країни у найрізноманітніших галузях краєзнавства. Німець за походженням, придворний радник польського короля Станіслава Августа Понятовського, доктор медицини Йоганн Вільгельм Меллер (J. W. Möller; 1748–1806 рр.) у 1780–1781 рр., згідно з урядовим дорученням, виїхав у Галичину та Поділля для боротьби з пошестю. У Кременчуці він приєднався до почту цариці Катерини II, з яким дістався Херсона. Свої мандрівки він описав у творах «Подорож із Варшави в Україну в році 1780 і

1781» (Herzberg am Harz, 1804) та «Подорож через Волинь на Херсон у Росії в році 1787» (Hamburg, 1802). Згідно зі свідченнями Меллера, Крем'янець славився замком королеви Бони; Балта була оточена валом; у Вінниці замок був збудований на острові. В описах своєї другої мандрівки Україною Меллер повідомив про київські монастирі та церкви, з яких найбільше його вразили своєю красою Софійський і Михайлівський собори. Згідно з розповіддю аптекаря, німця Бунге, в Софійському храмі були образи Пітера Рубенса, Рафаеля Урбіно та мозаїки. Мандрівник повідомив про існування великих церковних книгозбірень. Так, у Підкамені в бібліотеці домініканського монастиря зберігалося тисячі томів книг. У Бердичеві при монастирі Босих Кармелітів зберігалися твори з XVI–XVIII ст.

Особливо проникливо про Україну та українців писав німецький вчений та мандрівник Йоганн Георг Коль (1808–1878). Г. Коль географ, домашній учитель у Прибалтиці, бібліотекар у Бремені та майстер подорожнього жанру подорожував Україною в середині 1837–1838 рр. У Німеччині Коль опублікував численні книги про країни Європи й Америки, зокрема, Україні присвятив другий і третій томи (частини) праці «Подорожі до внутрішньої Росії та до Польщі». Мандруючи, Коль особливо милувався чистими українськими хатами, «що до тебе всміхаються». Українці «не вдовольняються тим, що кожного тижня їх миють, як це роблять голяндці, але що два тижні їх білять. Тому їхні хати виглядають білі, неначе свіжовибілене полотно» – відзначав при звичаєний до ладу німець. Хати біля південної Одеси в тяжку спеку були прохолодними, а повітря в них – «гарне, свіже, запашне». Долівки вкривали травою, а на стіни вішали зілля – охайне та чепурне. У міських дворах було багато квітників. Й. Коль залишив цінні описи й інших українських міст, які він відвідав під час своєї подорожі. Зокрема, в його записах йдеться про Кременчук, Миколаїв, Одесу, Білгород, Ялту, Алупку, Сімферополь, Бахчисарай, Севастополь, Алушту, міста Бессарабії, Буковини й Галичини та ін. З кінця XVIII ст. широкого розповсюдження набувають мандрівки по Україні, а з 20-30-х років XIX ст. вони стають регулярними. Організатори й учасники цих мандрівок ставили собі за мету не тільки географічне дослідження різних регіонів України, а й збирання народних звичаїв, традицій, усної народної творчості.

На початку 30-х років XIX ст. туризм в Україні набуває нової форми. Цьому сприяла активна робота організації «Руська трійця», яка популяризувала серед населення народознавчі мандрівки. Члени цієї організації молоді священники М. Шашкевич (1811-1843), І. Вагилевич (1811-1866), Я. Головацький (1814-1888) розробили широку народознавчу програму: під час канікул мандрувати у різні регіони Галичини для того, щоб шукати стародавні рукописи, книги, грамоти, записувати народні традиції. Вони, крім виявлення і вивчення локальних, регіональних рис традиційно-побутової культури різних місцевостей ставилося завдання розкрити, показати явища і риси загальнослов'янської спільності цієї культури. «Творчість літературно-культурницького угруповання «Руська Трійця», насамперед виданий ними альманах «Русалка Дністрова», засвідчив появу прогресивних тенденцій в естетичній думці Галичини.

XIX ст. – цікаво новими призвищами українських мандрівників та їх

внесок у географічні дослідження земної кулі. Так, варто згадати видатного дослідника Близького Сходу та Аравії Вацлава Ржевуського (1785-1831), професора ботаніки Олександра Бунге (1803-1890), який подорожував до Алтаю а Персії, географа, геолога Африки Єгора Ковалевського (1809-1868). Відомим сходознавцем, дипломатом, письменником був нащадок запорозьких козаків Єгор Ковалевський (1809-1868 р). Народився у с. Ярошівка Харківської губернії. Він досліджував Алтай, Урал, Казахстан і Середню Азію, Східні (румунські) Карпати, Афганістан. Очолив дві експедиції до Китаю. Побував у Північно-Східній Африці, у верхів'ї Білого Нілу, де до нього ще не ступала нога європейського дослідника. Дослідником Антарктиди був нащадок українського старшинського козацького роду Юрій Лисянський (1773-1873), який народився в м. Ніжин. В експедицію вирушило два кораблі — «Надіжда» (командир І. Ф. Крузенштерн) і «Нева» (командир Ю. Ф. Лисянський). Кораблі побували на Гавайських островах, відвідали Аляску, Китай. Великі наукові матеріали, зібрані Ю. Ф. Лисянським, викладені в праці «Подорож навколо світу на кораблі «Нева» в 1803-1806 роках». Значний внесок у вивчення Центральної Азії, Монголії, Тянь-Шаню та Паміру зробив правнук запорозького козака Микола Пржевальський (1839-1888). Його дід запорозький козак Кирило Перевал, який за свою хоробрість отримав від польського короля Стефана Баторія дворянство та родовий герб із зображенням на червоному тлі срібного лука зі спрямованою вгору стрілою та «ушляхетнене» прізвище Пржевальський. Згодом українські шляхтичі вже мали прізвище на польський манер — Пржевальські. М. М. Пржевальський провів у походах більше 20 років, очолював 5 наукових експедицій, під час яких описані десятки нових видів азійської флори та фауни. Микола Пржевальський похований на березі мальовничого озера Іссик-Куль у Киргизії. Визначний мандрівник ХІХ ст. Микола Миклухо-Маклай теж був правнуком запорожця. Видатний вчений – географ. Антрополог, етнограф – він практично все життя провів у подорожах, здійснив 10 експедицій до Нової Гвінеї, Філіппін, Австралії, Меланезії та Макронезії, залишив більше 160 наукових праць і прославився як великий гуманіст. Цікаво що, у 1886 р. Миклухо–Маклай повернувся до Росії, сподіваючись прозвітувати перед нею про свою багаторічну працю. У дарунок Російській академії наук дослідник віз 30 скринь безцінних речей, які назбирав за довгі роки мандрів. На кораблі «Азія» етнограф приплив до Одеси, звідки вирушив до Києва, щоб відвідати матір. Далі, заїхавши до брата в Малин, попрямував до Петербурга. Але замість сподіваного тріумфу його зустріли байдужість і нерозуміння. Марно Маклай оббивав пороги видавництв та державних інстанцій у надії видати свої праці та роздобути кошти на нові дослідження.

Початок організованої туристичної діяльності на українських землях спостерігається з другої половини ХІХ ст. З появою електрики та введенням в дію залізничних доріг помітно зросла кількість туристів, які прибули до Києва. Існували три основні шляхи, якими користувалися туристи: на пароплавах (по Дніпру); залізницею та диліжансах. На рубежі ХІХ – ХХ ст. Київ славився гостинністю, і готелів вистачало на всіх заможних туристів.

У другій половині ХІХ ст. збільшення мобільності населення та зростання міст підвищили попит на готельні послуги не лише в Західній Європі, але й у

східній частині імперії Габсбургів. Наприкінці ХІХ ст. практично у кожному галицькому містечку вже були готелі. Серед них траплялися й великі заклади, але більшість готелів були дуже малими.

З розвитком туризму з'являється і набирає значного розвитку міжнародний туризм. Так, почали створюватись та діяти *міжнародні центри* й дії з туризму:

1. 1898 р. було створено Міжнародну лігу туристичних асоціацій зі штаб-квартирою в Люксембурзі; у 1919 р. вона була перетворена в Міжнародний туристичний альянс, який існує по сьогоднішній час та включає більше 140 національних асоціацій туризму; товариств;
2. 1908 р. у Відні відкрився Міжнародний центр туризму;
3. 1925 р. у Гаазі відбувся перший конгрес Міжнародної спілки офіційних організацій з пропаганди туризму;
4. 1946 р. було створено ЮНЕСКО як міждержавну організацію, що займалась питаннями освіти, науки і культури. Саме силами ЮНЕСКО в 1950-і роки була розроблена програма розвитку туризму ЕКОСОС, спрямована на перетворення туризму на галузь економіки, яка розвивається найбільш швидко.
5. 1947 р. — створено Міжнародну спілку офіційних туристичних організацій (МСОТО).
6. 1951 р. «під високим протегуванням принца» у Монако була створена Міжнародна академія з туризму. Своєю головною метою академія обрала визначення і вивчення понятійного апарату туризму і переклад його на інші мови світу. Перше французьке видання туристичного словника було здійснено силами Академії у 1953 р., пізніше вийшли аналогічні видання англійською, німецькою, іспанською та італійською мовами.
7. 1954 р. з метою популяризації туризму була створена Міжнародна федерація журналістів і письменників з питань туризму, її засновниками були представники 20 країн.
8. 1975р. ліквідовано МСОТО і створено Всесвітню туристичну організацію (ВТО), до складу якої на початку ХХІ ст. входило більше 120 держав. Генеральна асамблея ООН визнала за ВТО статус міжнародної організації, яка координує розвиток міжнародного туризму. Штаб-квартира ВТО знаходилася в Мадриді. Статут ВТО було прийнято 27 вересня 1975 р., а з 1980 р. ця дата відзначається як Всесвітній день туризму.

Масовий туризм став феноменом ХХ ст. і почав активно впливати на економіку держав, зокрема тих, які мають атрактивні туристичні ресурси і завдяки їм задіяні у світовий туристичний простір. Прискорений розвиток міжнародного туризму відбувся переважно у країнах, де були створені належні економічні та організаційні умови.

Сучасний туризму став:

По-перше – надійним джерелом валютних надходжень і засіб підвищення зайнятості населення;

По-друге – стимулює розвиток елементів інфраструктури;

По-третє – розширює відрахування у платіжний баланс та ВВП країни;

По четверте – сприяє диверсифікації економіки, зокрема будівництву,

торгівлі, сільському господарству, виробництву сувенірів, зв'язку й інших галузей виробництва;

По-п'яте – вагомий чинник посилення престижу країни у світі;

По-шосте – впливає на екологію Землі (позитивно і негативно).

У сучасному світі туризм – це багатогранне явище, економічна ефективність туризму передбачає, що він в державі повинен розвиватися паралельно і у взаємозв'язку з іншими галузями соціально-економічного комплексу. Сьогодні подорожі та відпочинок стали невід'ємною частиною життя населення всіх континентів і, як наслідок, у структурі витрат середньостатистичної сім'ї, витрати на туристичні послуги – це четверта стаття після витрат на харчування, одяг й обслуговування автомобіля.

У даний час туризм поступово з одного з видів відпочинку перетворюється на індустрію, з багатьма різновидами туристичної діяльності. Туризм почав сприяти розвитку багатьох пов'язаних з ним галузей економіки; допомагати створювати робочі місця і, таким чином, вирішує проблему зайнятості працездатного населення. В той же час туризм потребує державної підтримки для свого подальшого розвитку як індустрії, яка ефективно організує не тільки відпочинок, але й оздоровлення людей. За часи незалежності України, розвиток окремих секторів національної індустрії туризму зазнавав підйомів і спадів під впливом цілого комплексу різновекторних факторів. Так, затяжна фінансово-економічна та політична криза, події 2013-2015 рр. («Євромайдан», анексія Криму, воєнні дії на сході України) зумовили ситуацію суттєвого зменшення обсягів туристичної діяльності та значної втрати туристичного потенціалу країни.

У подальшому розвитку туризму потрібні зміни Закону України «Про туризм», щоб привести наше законодавство в цій галузі у відповідність до європейського. Відсутня загальнонаціональна програма розвитку туризму, немає комплексного підходу, маркетингової стратегії держави, ефективного механізму залучення інвестицій. Іноземні туристи забезпечували приплив в Україну до 6 мільярдів доларів. Науковці порахували якщо успішно розвивати внутрішній туризм, додатково можна зберегти в Україні 5-6 мільярдів доларів, які наші співвітчизники витрачають на відпочинок у Єгипті, Туреччині, Альпах тощо. Нерозвиненість туристичної інфраструктури, недостатня якість сервісу, наявність зони ризику та інші чинники призвели до того, що на Україну припадає менше 1% світового туристичного потоку.

Слід зазначити, що Україна, обравши своїм стратегічним курсом інтеграцію до структур Європейського Союзу, прискорено розпочала реформування різних сфер соціально-політичного й економічного життя країни, зокрема сфери послуг туризму, трансформуючи її до стандартів ЄС.

Водночас, туризм перетворився на науку і тісно пов'язаний з історією, географією, культурою, математикою та ін. Основними видами наукового туризму, залежно від об'єкту, є: біологічний (вивчення флори і фауни); геокліматичний (вивчення унікальних кліматичних зон); етнографічний (вивчення культури і побуту народів); геоморфологічний (вивчення геологічної будови ландшафтів і територій); археологічний (вивчення історії древніх культур і цивілізацій) та ін. Нині туризм здійснює вплив на різні сторони життя суспільства, охоплює соціальні процеси у всьому світі. У цьому привабливість і

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141. - С 381-417.
2. Про туризм: Закон України від 15.09.95 № 324/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1995. - № 31. - Ст. 241. - С 705-717.
3. Про курорти: Закон України від 19.01.2006 № 3370-IV// Відомості Верховної Ради України, 2000, N 50, ст.435.
4. Александрова А. Ю. Международный туризм Учебник. - М.: Аспект Пресс, 2002. – 470 с.
5. Бабарицька В. Екскурсознавство і музеєзнавство: навч. посіб. / В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська - К.: Альтерпрес, 2007. – 464 с.
6. Воскресенский В.Ю. Международный туризм М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. - 255 с.
7. Воронкова Л.П. История туризма / Л.П.Воронкова – Москва – Воронеж: МОДЭК, 2001. – 303 с.
8. Грицкевич, В. П. История туризма в древности [Текст] / В. П. Грицкевич. – 6-е изд. – СПб. : Невский фонд, Изд. дом Герда, 2005. – 336 с.
9. Ефимова О. П., Ефимова Н. А. Экономика гостиниц и ресторанов.М., 2004 248 с.
10. История туризма: Сборник / состав. Макаренко С.Н., Саак А.Е.- Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2003. – 94 с.
11. Квартальнов В. А. Туризм М.: Финансы и статистика, 2002. - 320 с.
12. Устименко Л., Афанасьев І. Історія туризму: Навч. пос.- 2-е вид., переробл та допов. – К.:Альтерпрес, 2008. - 354 с.
13. Кулиняк Д. Людина з місяця: Видатний український мандрівник М. Миклухо-Маклай / Д. Кулиняк // Пік. – 2001 - №26. – С 42-43.
14. Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність Руської Трійці / Р.Кирчів – К.,1989.-344с.
15. Кудрявцев Л. Нежин – город приморський. Отсюда Юрий Лисянский ушел в кругосветку. / Л. Кудрявцев //Независимость. – 1998. - № 232-233. – С.15.
16. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: навчальний посібник / В.Ф. Кифяк – Чернівці: Книги-XXI. – 2003. – 300 с.
17. Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму: підручник / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор. – К., 2013. – 334 с.
18. Кузик С. П. Географія туризму : навч. посіб. / С. П. Кузик ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Геогр. ф-т. – К. : Знання, 2011. – 271 с
19. Луцький Я. Український краєзнавчо-туристичний рух у Галичині (1830-1939рр.) / Я. Луцький – Івано-Франківськ 2003.- 160 с.
20. Любіцева О. О. Паломництво та релігійний туризм: навч.посіб. / О.О. Любіцева, С. П. Романчик - К.: Альтерпрес, 2011. – 416 с.
21. Луцький Я. Український краєзнавчо-туристичний рух у Галичині

(1830- 1939 pp.). – Івано-Франківськ, 2003. – 159с.

22. Малая энциклопедия стран и народов мира. М.: Центрполиграф, 2004.- 135 с.
23. Маринин М. М. Туристские формальности и безопасность в туризме М.: Финансы и статистика, 2004. - 144 с.
24. Пешель О. История эпохи открытий: Пер. с нем. 2-е изд. М., 1884. – 23- с.
25. Воскресенский В. Ю. Международный туризм М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. - 255 с.
26. Рудольф Константинович Баландин Сто великих географических открытий [Текст] / Р. К. Баландин, В. А. Маркин. - Москва : Вече, 2004. - 479 с.
27. Сокол Т. Г. Основи туристичної діяльності: підручник / Т. Г. Сокол – К.: Грамота, 2006. – 264 с.
28. Соколов Ю. Н. Международный туризм и его правовое регулирование. М., 1969, 350 с.
29. Соколова М. В. История туризма / М. В. Соколова – М.: «Академия», 2004. – 352 с.
30. Сокровищницы адмирала Чжэн Хэ // Вокруг света № 8. - 12.08.2008
31. Український учений мандрівник / Василь Григорович Барський// Визвольний шлях – 1965. – Кн. 3 – С.307-312.
32. Устименко Л. М. Історія туризму: навчальний посібник / Устименко Л. М., Афанасьєв І. Ю. – К.: Альтерпрес, 2008. – 354 с.
33. Хренов Л. Миколай Михайлович Пржевальський Л. Хренов //Земля и Вселенная. 1989 - №4 – С. 37-40.
34. Федорченко В. К., Дьорова Т. А. Історія туризму в Україні: навч.посібник / В. К.Федорченко, Т. А. Дьорова -К. : Вища шк. ,2002. – 195 с.
35. Филипповский Е. Е., Шмарова Л. В. Экономика и организация гостиничного хозяйства. М.: Финансы и статистика, 2003. – 395 с.
36. Шаповал Г. Ф. История туризма / Г.Ф.Шаповал – Минск: ИП Экоперспектива. 1999. – 303 с.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Що вивчає історія туризму?
2. Назвіть основні терміни історії туризму?
3. Чому мандрівництво можна вважати джерелом виникнення туризму?
4. Назвіть та охарактеризуйте основні історичні етапи розвитку туризму в суспільстві?
5. Які чинники вплинули на розвиток туризму?
6. Який вклад в світову науку давньогрецьких мандрівників Геродота і Страбона?
7. Яка основна мета подорожей у стародавньому світі?
8. Завдяки чому поширювалися подорожі в стародавньому світі?
9. Визначте відмінності між подорожами в період Стародавнього світу та в Середньовіччі.
10. Охарактеризуйте основні чинники розвитку подорожей в епоху Середньовіччя.

11. В яких географічних межах здійснювали свої подорожі арабські купці?
12. Які транспортні засоби використовувалися мандрівниками у Середні віки?
13. Яких видатних мандрівників доби Середньовіччя ви знаєте?
14. Які географічні відкриття стали запорукою розвитку світового туризму?
15. Опишіть початкові кроки розвитку українського туризму у його організованих формах.
16. Охарактеризуйте передумови виникнення мандрівництва в Україні.
17. Які історичні джерела містять перші відомості про «Руську землю»?
18. Назвіть найбільш відомих мандрівників-іноземців, що подорожували Україною в різні часи.
19. Розкажіть про внесок українців у світову історію подорожей. Охарактеризуйте діяльність діячів «Руської трійці».
20. Прототипом туризму в Україні було мандрівництво. Так Ні?
21. Територію сучасної літератури відвідували давньогрецькі мандрівники. Так Ні?
22. Витоки вітчизняного туризму простежуються вже за часів утворення та існування першої давньоруської держави «Руська земля». Так Ні?
23. Арабський мандрівник Аль-Масуді, який багато подорожував різними країнами у X ст. побував на території сучасної України. Так Ні?
24. Ріка Дніпро у давнину носила назву: Тірас Танаїс Борисфен 6. Північнопричорноморські степи України описані Геродотом були заселені в ті часи: Полянами Половцями Скіфами.
25. Відомий запис про заснування Києва знаходимо: Руському літописі Галицько-Волинському літописі Мгарському літописі.
26. Відома книга про Україну (XVII ст.) «Описи України» належить перу: Павлу Алепському Гійому Боплану Ульдріху фон Вердуму.
27. Першими мандрівниками-паломниками які ходили на Схід слід назвати: Володимира Святославича Миколу Миклухо-Маклая Св. Антонія Ігумена Ніфонта.
28. Відомими дослідниками країн Близького Сходу та Аравії були наші співвітчизники: Вацлав Ржевуський В. Григорович Барський Юрій Лисянський Яків Головацький.
29. Визначними українськими мандрівниками і вченими, які зробили вагомий внесок у дослідженні Нової Гвінеї, Філіппін, Австралії, Центральної Азії були: Микола Пржевальський Микола Миклухо-Маклай Василь Барський Юрій Лисянський.
30. Першими дослідниками Східних Карпат, які залишили свій вклад у розвиток мандрівництва XVIII ст були: Бальтазар Гакет Адам Чарноцький Яків Головацький Маркіян Шашкевич.
31. Назвіть автора 9-томної «Історії» давньогрецького вченого Геродот.
32. Першою українською жінкою-мандрівницею можна вважати княгиню: Ольгу?
33. До мандрівників світового значення початку XVIII ст. слід віднести українця: Василя Григоровича Барського.

34. Визначним українським мандрівником і вченим другої половини ХІХ ст., дослідником Нової Гвінеї, Австралії був: Микола Миклухо-Маклай.
35. Одним із організаторів і керівників першої російської навколосвітньої експедиції в 1803 – 1806 роках був українець: Юрій Лисянський.
36. Членам «Руської трійці» належить відома праця «Русалка Дністорова»
37. Відомим мандрівником автором твору «Подорожі по Галицькій та Угорській Русі» був діяч «Руської Трійці» Яків Головацький.
39. Встановіть відповідність між подіями та історичними діячами, причепними до них: вперше про північнопричорноморські степи України згадує у своїх працях – Геродот першим дослідником Східних Карпат був – Бальтазар Гакет автором фоліанта «Щоденник» - відомості подорожі Україною є – Ульдріх фон Вердум.
40. Василь Григорович Барський – мандрівник, письменник і просто людина.

БЛОК ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

1. Які основні етапи історичного розвитку туризму?
2. Предмет, об'єкт та завдання дисципліни «Історія світового і вітчизняного туризму».
3. Теоретичні аспекти світового туризму.
4. Вплив туризму на світову економіку.
5. В якому році розпочинається другий етап становлення організованого туризму? 1814; 1841; 1861 рр.
6. В якому році була створена Всесвітня туристична організація (ВТО)? 1947; 1962; 1975 рр.?
7. Які міста-колонії були засновані Фінікійцями? (Тріполі, Ольвія, Пантікапей; Тріполі, Сірт, Херсонес; Тріполі, Гібон, Карфаген).
8. Хто з відомих грецьких вчених в V ст. до н.е. побували на території України? (Піфагор, Геродот, Платон).
9. Одним із перших курортів Стародавнього Риму вважається? (Сан-Тропе, Санкт-Моріц, Альбервіль).
10. Олімпійські ігри. Історія та сучасність.
11. Розвиток масової індустрії туризму в Давньому Римі.
12. Засобами розміщення у давнину були: готелі мотелі таверни караван сараї.
13. Основними чинниками подорожей в стародавньому світі були: торгівля загарбання нових територій розвиток економіки розвиток науки та мистецтва.
14. У стародавній Греції знаходились такі пам'ятки, які були віднесені до семи чудес світу: висячі сади Семіраміди Фароський маяк Колос Родоський Храм Артеміді в Ефесі.
15. Відомими грецькими мандрівниками у давнину були: Піфагор, Арістотель, Страбон, Геродот.
16. Найбільше театрів стародавнього світу були зосереджені у: Єгипті Фінікії Римській імперії Стародавній Греції.
17. Паломництво як основний вид подорожей Середньовіччя. Історія православного паломництва.

18. Одним з перших відомих історії мандрівників (Vст. до н.е) є давньогрецький історик Геродот?
19. Процес формування мореплавства у світі (VII – XV ст.).
20. Особливості подорожей у стародавньої Русі.
21. Період Середньовіччя був періодом великих переселень народів. Так Ні?
22. У часи раннього середньовіччя завершилося формування основних світових релігій.
24. Епоха великих географічних відкриттів пов'язана з іменами: Марко Поло Афанасій Никитін Христофора Колумба Васко да Гама.
25. Назвіть початок епохи Середньовіччя ?
26. Витоки вітчизняного туризму простежуються вже за часів утворення та існування першої давньоруської держави «Руська земля». Так Ні?
27. Ріка Дніпро у давнину носила назву: Тірас Танаїс Борисфен.
28. Північнопричорноморські степи України описані Геродотом були заселені в ті часи: Полянами, Половцями, Скіфами.
29. Відома книга про Україну (XVII ст.) «Описи України» належить перу: Павлу Алепському, Гійому Боплану, Ульдріху фон Вердуму.
30. Відомими дослідниками країн Близького Сходу та Аравії були наші співвітчизники: Вацлав Ржевуський, В. Григорович Барський, Юрій Лисянський, Яків Головацький.
31. Назвіть автора 9-томної «Історії» давньогрецького вченого? (Йордан, Геродот, Піфагор, Арістотель, Страбон).
32. «Руської трійці» у національному відродженні Галичини.
33. Відомим мандрівником автором твору «Подорожі по Галицькій та Угорській Русі» був ?
33. Встановіть відповідність між подіями та історичними діячами, причепними до них: вперше про північнопричорноморські степи України згадує у своїх працях – Геродот першим дослідником Східних Карпат, був – Бальтазар Гакет автором фоліанта «Щоденник» - відомості подорожі Україною є – Ульдріх фон Вердум.
34. Спортивно-пожежне товариство «Січ» було засноване: в 1900р. в 1905р. в 1910р.
35. Організатором «Пласту» є: О. Тисовський, І. Чмола, П. Франко, О. Партицький, К. Трильовський.
36. Встановіть відповідність між подіями та історичними діями, причепними до них: Організатором етнографічно-статистичного гуртка був – І. Франко. Засновником товариства «Січ» був – К. Трильовський. Одним із засновників «Пласту» був – П. Франко.
37. Українські землі в складі Австро-Угорської імперії.
38. Освітнянські, наукові, місіонерські подорожі українців за кордоном у XVI–XVII ст.
39. Розвиток туристського бізнесу в Європі.
40. Походи київських князів до Візантії.
41. Паломництво як основний вид подорожей Середньовіччя.
42. Релігійний туризм як історико-суспільне явище.
43. Історія православного паломництва.

44. Процес формування мореплавства у світі (VII – XV ст.).
45. Нормани. Походи вікінгів. Виникнення та розвиток Скандинавських держав. Духовне життя.
46. Зародження та розвиток подорожей з релігійною метою.
47. Соціально-економічні та науково-теоретичні передумови великих географічних відкриттів в епоху Відродження.
48. Шведи у Східній Європі та Прибалтиці.
49. Які основні чиники виникнення подорожей і туризму?
50. Для другого етапу розвитку туризму характерні які риси?